

EDEL MONSEN • TORIL B. LYGSTAD

ÅARJELSAEMIEN: MARJA MEELE KAPPFJELL PÄIVIÖ JIH MAJA LISA KAPPFJELL

VAERINE 3

AAMHTESGÆRJAH 5.-7. DALTESASSE

ÅARJELSAEMIEN

ČállidLágádus

**ČálliidLágádus – TjæljijBerteme –
ForfatternesForlag**

Pb 140, NOV-9735:n Kárášjohka/Karasjok
Fanagsieddi, NOV-9845 Deatnu-Tana

post@forfatternesforlag.org
post@authorspublisher.org

Nehtebovre – Nettbokhandel:

www.gavpi.org

Daam bæjhkohtsem aajehtsvierhkielaaken
njoelkedassh vaarjelieh. Bæjhkoehtæjjaj
jih reakta-aajhteri Leah sjiere reaktah dan
bæjhkoehtæmman. Ij Leah dellie luhpie daehtie
gærjeste jieniedehtedh jallh nåhtadidh jeatjah
vuekiej mietie goh laake buerkeste.

Gærja lea boelhke learoeverhtieraajroste
man nomme *Vaerine*, *Vaegkine jih Voenine*¹,
mij dan faagese dorjesovveme *Saemiengiele
mubpine gieline*, 1.-10. daltesidie. Lissine daejtie
12 learoegærjide aaj lohkehtæjjabihkedasse
jih gieliehtallemespielh bæhtieh, mejtie
ČálliidLágádusen nehtebielesne gaavna.

Learoeverhtietjæljijh lægan ČálliidLágádusen
redaktöörine Heidi Guttorm Einarseninie ektesne
noerhtesaemien learoeverhtieh dorjeme. Learo-
verhtide jis gærjine ČálliidLágádusen hammo-
dæjjine Britt Hanseninie ektesne dorjeme.

*Saemiedigkie Nöörjesne lea beetnehvierhtiej-
gumie dåårjeme.*

¹ Voene leses og forstås som *bygd* i dagens sørsamisk jfr.
Bergsland/Magga, men *voene* betyr også *fjord* jfr. Vaapsten
voene om Vefsnfjorden på Helgeland i Nordland. Vi har
valgt å bruke *voene* om fjord i dette læreverket.

©ČálliidLágádus jaepien 2021
Hammoedæjja: Britt Hansen, ČálliidLágádus
Diedtelamme: Interface Media
ISBN 978-82-8263-448-9

**Åniedimmieh: b – bijjie/Bijjemes, v – vuelie/
vöölemes, g – gârroeh, o – âelkies, gs – gaskesne**

GUVVIEH:

Edel Monsen: åvtesæjroen åejvieguvvie, 2-3, 10,
11, 12, 14, 15, 18, 21, 25, 28, 29, 31, 32, 33, 34,
35, 39, 43, 44, 49, 50 golme V, 51, 52, 55, 61, 64,
65, 67, 71b, gs, vgu 72, 76, 81, 87, 88, 89, 90, 91

Toril Lyngstad: åvtesæjroeh onne guvvieh g jih o,
20, 23, 24, 40, 70bgu, bo jih vo

Pål Lyngstad: åvtesæjroeh onne guvvien gs, 50b
63

Olmáivákki skuvla/Mannalden skole: 8, 9, 17,
19, 70vgu, 71vo

Kamilla Johansen: 32b

Ole Johan Monsen: 30, 84

Peter Vang: 42

Pixabay: 60, 64 bregne og einer

Are Halse: 29, 30, 32, 35, 42

Ole-Henrik Kappfjell: 33

Hege Dalen: 34

Irja Kappfjell: 39, 88, 89

Olve Utne: 43

Ina-Theres Andrea Sparrock: 31, 43, 84

Jan Erik Roel, Adresseavisen: 35 (Jetnamsklumpen)

ILLUSTRASJOVNH:

Jorunn Løkvold: 6, 22, 38, 45 6, 22, 38, 45
(låavthgåetie), 46, 47, 48, 53, 54 (guelieh), 58, 76
(ledtieh), 77, 78

Britt Hansen/TjæljijBerteme: 45 låavthgåetesne,
55, 57, 62, 79, 88

Mihkku Solbakk/TjæljijBerteme: kaarth 31, 38

Åvtebaakoe – Forord

Vaerine 3 er en del av læremiddelpakken *Vaerine*, *vaegkine jih voenine* som er et praktisk og temabasert undervisningsopplegg for elever med samisk som andrespråk i grunnskolen. Dette heftet dekker temaet fjell, og er skrevet for deg som går på 5.-7. årstrinn.

I *Vaerine 3* får du være med en gruppe elever fra Olmmáivákki skuvla/ Manddalen skole som skal ha uteskole på fjellet. Gjennom deres opplevelser og aktiviteter får du lære om natur og kulturhistorie i tilknytning til fjellet. Du får blant annet lære samiske stedsnavn, naturbetegnelser og navn på planter, fisk og fugler – og bli kjent med hvordan lavvoen tradisjonelt ble brukt. Du vil også kjenne igjen og få repetere noen av temaene fra *Vaerine 1* og *2* dersom du har jobbet med disse heftene tidligere.

Heftet inneholder ulike typer tekster, sanger og varierte arbeidsoppgaver. Tekstene og oppgavene er laget med tanke på at dere elever har ulike forkunnskaper:

- er enklest og beregna på alle
- er litt vanskeligere (for samisk 2-elever og ekstra motiverte samisk 3-elever)
- utfordring (for samisk 1-elever og ekstra motiverte samisk 2-elever)

I læremiddelpakken inngår også plansjer, kort og spill og lærerveiledning. Lærerveiledningen og tilleggsmaterialet finnes på forlagets nettside.

Vi håper at heftet kan bidra til mange spennende og lærerike samisktimer både inne i klasserommet og ute i naturen.

Edel Monsen

Toril B. Lyngstad

Takk til ...

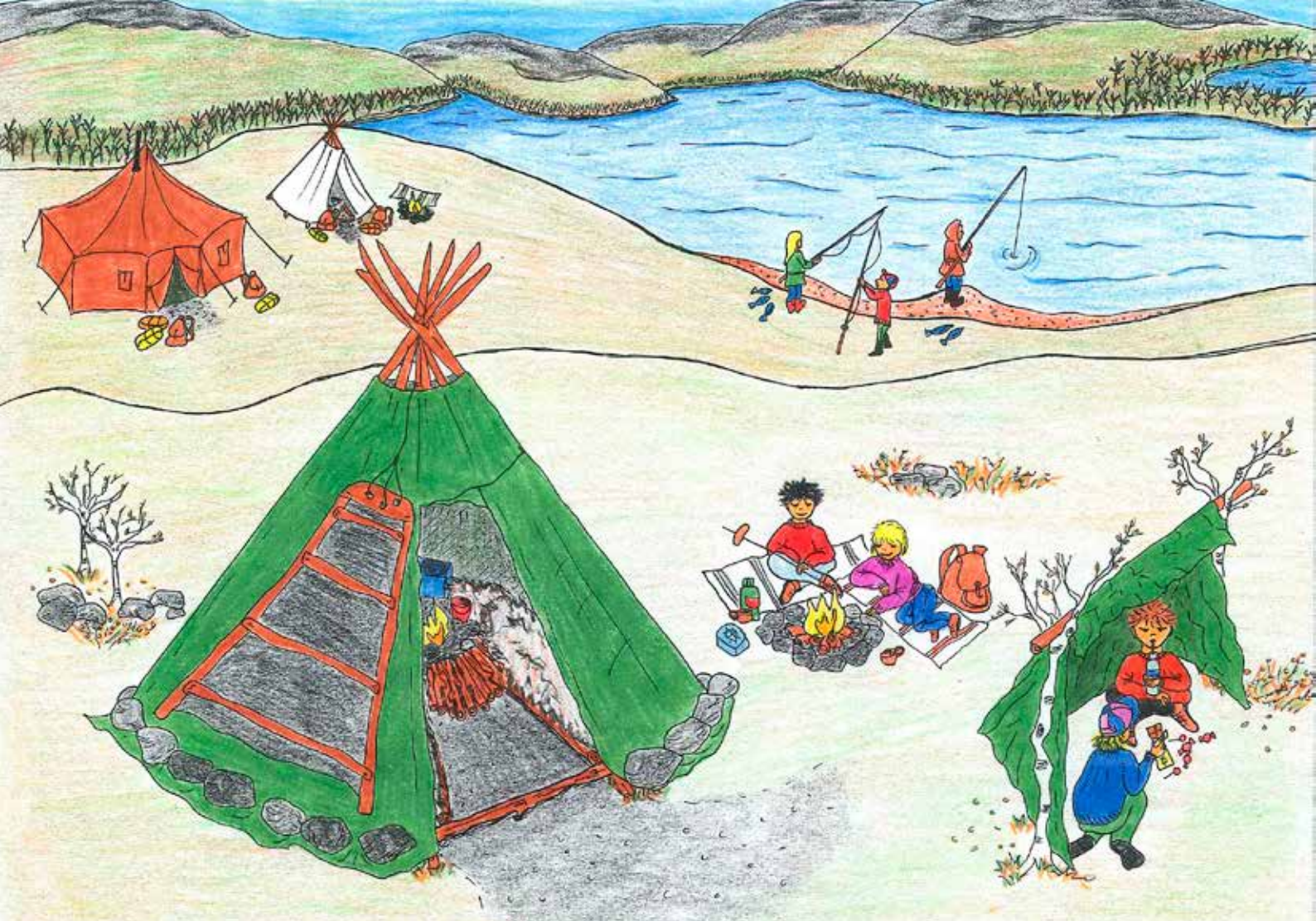
Takk til oversetterne og deres team som har tilrettelagt og oversatt den nordsamiske utgaven til sørsamisk. Det har vært spennende og lærerikt å samarbeide med dere.

Takk til Jorunn Løkvold, som har satt sitt preg på læreverket med sine fine illustrasjoner.

Takk til alle dere andre som på ulikt vis har vært med på å forme *Vaerine*, *vaegkine jih voenine*: elever, foreldre og kollegaer på Olmmáivákki skuvla/ Manddalen skole, Giellasiida – Samisk Språksenter i Olmmáivággi/Manddalen, Gáivuona suohkan/Kåfjord kommune, Åge B. Pedersen, Idar Pedersen, Ingrid Johansen og Torleif Lyngstad.

Og sist men ikke minst: Takk til våre tålmodige familier.

ÅVTEGUVVIE: BIJENE VAERESNE..... 6	– <i>Jaevrienguelieh</i> 55
Introduksjonsbilde: På fjellet	– <i>Vaerien ledtieh</i> 57
LEAROEULMIEH 6	SOPTSESE 60
Læringsmål	Fortelling
ÅVTEPRYÖVOE 7	– <i>Guktie tjoejhkh eatnamasse</i>
Førtest	– <i>snjipkelovvin</i> 60
LOHKEMEBOELHKH LAAVENJASSIGUJMIE 8	AAMHTESI MIETIE LAAVENJASSH..... 61
Lesetekster med oppgaver	Temabaserte oppgaver
– <i>Bæjjese vaaran</i> 8	– <i>Åhtoeh jïh hievnieh</i> 61
– <i>Tæjmoesoejkesje</i> 11	– <i>Guevtelen jïh vaerien sjædtoeh</i> 64
– <i>Laavenjassh</i> 12	LOHKEMEBOELHKH JÏH TJAELEMEBARKOE 69
AAMHTESI MIETIE LAAVENJASSH..... 20	Lesetekster med skriveoppgaver
Temabaserte oppgaver	– <i>Miehtjieskuvle Gálggojaevrien</i>
– <i>Maam bijjene vaeresne darjodh</i> 20	– <i>bealesne</i> 70
– <i>Eatnemenlahtesh</i> 25	– <i>Miehtjieskuvle bijjene vaeresne</i> 72
– <i>Nöörjen jïlle vaerieh</i> 28	DON, DAN BÏJRE 74
– <i>Guevtele</i> 30	Litt av hvert
– <i>Vaerien sijjienommh jïjtjedh dajveste</i> 33	– <i>Njaalmeldh laavenjasse</i> 74
– <i>Elmienotnjegh</i> 40	– <i>Guvvedh guvviem mij bihkedasside</i>
– <i>Kultuvrehistovrije</i> 42	– <i>sjeahta</i> 75
LOHKEMEBOELHKE LAAVENJASSIGUJMIE 45	– <i>Alfabeetemojnestimieh</i> 76
Lesetekst med oppgaver	– <i>Maadtoeladtjh</i> 78
– <i>Låavthgåetesne årrodh</i> 45	– <i>Tjaelieh SMS-bïevnesem!</i> 78
AAMHTESI MIETIE LAAVENJASSH..... 50	– <i>Stasjovnebarkoeh klaassetjïehtjelisnie</i> 80
Temabaserte oppgaver	– <i>Sijjie maam bööremes lyjhkem</i>
– <i>Vaerien juvrh</i> 50	– <i>bijjene vaeresne</i> 81
LAAVLOEH 53	– <i>Raerhkieh substantijvide</i> 82
Sanger	– <i>Guvvieraajroe</i> 83
– <i>Krievvie lea gujht giedtesne</i> 53	– <i>Minngiegietjiesoptsestalleme</i> 84
– <i>Akte guelie vuaja</i> 54	MINNGIEPRÖYVOE 85
– <i>Åhtehtsh</i> 54	Ettertest
AAMHTESI MIETIE LAAVENJASSH..... 55	BAAKOELÆSTOEH 87
Temabaserte oppgaver	Ordlister

LEAROEULMIEH/Læringsmål

- kunne lese enkle tekster om uteskole på fjellet
- kunne fortelle om aktiviteter på leirplassen
- kunne svare på spørsmål og delta i samtaler om uteskole/temadager
- kunne skrive setninger til bilder og tekst basert på egne opplevelser
- kunne delta i enkle samtaler om tradisjonell lavvobruk
- kunne kjenne igjen noen sentrale begrep om kulturhistorie
- lære mange nye ord for ferskvannsfisk, fugler, insekter og planter på fjellet
- lære mange nye naturbetegnelser
- bli kjent med geografi og samiske stedsnavn i Sápmi
- lære mange nye samiske stedsnavn i egen region

Guvvesne manne vuajnam ...

Maam guvvesne vuajnah?
Soptsesth!

ÅVTEPRYÖVOE / Førtest

- Manne maahtam ...

Jaevrien guelieh /
Ferskvannsfisker:

Vaerien juvrh /
Dyr på fjellet:

Låavthgåetesne årrodh /
Å bo i lavvo:

Vaerien sjædtoeh /
Fjellplanter:

Eatnemenlahtesh / Naturbetegnelser:

Ledtieh / Fugler:

Maam gåetiebealesne darjodh / Aktiviteter på leirplassen:

Sijjienommh / Stedsnavn:

Kultuvrehistovrije / Kulturhistorie:

Åhtoeh / Insekter:

Nomme: _____

Klaasse: _____

Biejjie: _____

Bæjjese vaaran

Olmáivaegkien learohkh skuvlegætien veellesne gaavnesjeh. Daenbiejjien sijjen Leah stoerre voessh jïh åeremevoessh mealtan. Dæjstan mietsken minngiegietjesne jïh daenbiejjien edtjeh miehtjieskuvlese. Fierhten tjaktjen dah Leah golme biejjeh miehtjieskuvlesne.

Daan jaapetje miehtjieskuvle lea Gálggojaevrien bealesne. Gálggojávri bijjene vaeresne. Åejvieaamhtesh Leah vaeriej eatneme jïh kultuvrehistovrije.

- Dellie maaje miehtjieskuvle viht, Ealla jeahta. – Manne aavodem, jalhts tjåetskeme jïjjege bijjene vaeresne.
- Mov lea orre, bijve åeremevoesse, im maa manne bætieh gelmedh, Meehte jeahta.
- Luste sjædta dåaroehævtine stååkedidh, Svenne jeahta.
- Jïh manne aavodem åadtjodh jaevriegaedtie-bealeste håagkodh, Piere jis.

BAAKOEH

- aavoedidh** – å glede seg
- bijve** – varm
- dellie maaje** – endelig
- dåaroehævtine** – i skyttergravene
- gelmedh** – å fryse
- gaavnesjidh** – å møtes
- jaevriegaedteste** – fra vannkanten
- jïjjege** – om natta
- kultuvrehistovrije** – kulturhistorie
- minngiegietjesne** – i slutten av
- vaaran** – til fjells
- åejvieaamhtese** – hovedtema

Bæjjese vaaran

Learohkh Olmmáivaegkien skuvlesne skuvlegåetien veellesne gaavnesjeh. Daenbiejjien sijjen leah stoerre voessh jïh åeremevoessh mealtan. Ij leah daarrah siejhme skuvlebiejje daan biejjien. Dæjstan mietsken minngiegietjesne jïh daan biejjien edtjeh miehtjieskuvlese. Fierhten tjaktjen learohkh miehtjieskuvlesne.

Dellie gaajhkh learohkh jïh lohkehtæjjah miehtjesne golme biejjieh. Daan jaapetje åejvieaamhtesh leah vaeriej eatneme- jïh kultuvrehistovrije. Miehtjieskuvle Gálggojaevrien bealesne. Gálggojávri bijjene vaeresne medtie 500 meetere saelhtien bijjelen, eevre Soemen rïjhkeraastegen bealesne.

- Dellie maaje miehtjieskuvle vihth, Ella jeahta.
- Manne aavodem, jalhts jïjjege tjåetskeme bijjene vaeresne.
- Mov lea orre, bijve åeremevoesse, im maa manne båetieh gelmedh, Meehte jeahta.
- Manne aavodem dåaroehaevtine stååkedidh, Sveene jeahta. – Mijjeh dejnie stååkedimh goh maanaskuvlem veedtsimh. Dan luste.
- Jïh manne aavodem åadtjodh jaevriegaedtie-bealeste håagkodh, Piere jeahta. – Mov orre håagk'-staavra mealtan.

Gosse busse båata, dellie voesside jïh paantjide bussen gåajkoe goedtedieh. Jïh gosse gaajhkh learohkh jïh lohkehtæjjah bussesne tjahkasjeh, dellie vuajajieh.

BAAKOEH

- aavoedidh** – å glede seg
- bealesne** – ved siden av
- dellie maaje** – endelig
- dåaroehaevtine** – i skyttergravene
- gaavnesjidh** – å møtes
- gelmedh** – å fryse
- håagkh' staavra** – fiskestang
- minngiegietjesne** – i slutten av
- rïjhkeraastege** – riksgrense
- siejhme** – vanlig
- vaaran** – til fjells

Goh leah ånnetji vuajeme, Piere njaarkese mearoegaadtan tjuvtjede, jeahta:

– Debpene Savoy-hotelle.

Sindre föörhkede:

– Aellieh maa jáasedh! Ij leah hotelle dennie feavrosne!

Lohkehtæjja Pierese jeahta, nov maa dihte reaktoe, mohte Savoy-hotelle ij leah goh dah mubpie hotellh:

– Goh Jan Baalsrud dåaroejaepiej tyskerijstie baatari, dellie feavroeubuvrien sijse tjiekedi aarebi goh viehkiem åadtjoeji, bæjjese vaaran jïh Sveerjen raastegasse vöölki. Jïjtje hov dam buvriem Savoy-hotelline gåhtjoeji.

Gosse libie medtie tæjmoem vuajeme, dellie Soemen rïjhkeraastegen lihke.

– Dubpene sjiehtelegætieh tseegkedh, Ealla jeahta, Gálggojaavran tjuvtjede.

Sjiehtelegætieh don njuanese tseegkedh. Goh libie låavthgætieh tseegkeme jïh dållem bëjeme, dellie lohkehtimmie aalka.

BAAKOEH

baataridh – å rømme, flykte

dåaroejaepiej – under krigen

föörhkedidh – å flire

gåhtjodh – å kalle

lihke – nært

lohkehtimmie – undervisning

rïjhkeraastege – riksgrense

Sveerjese – til Sverige

tjuvtjiedidh – å peke (en gang)

tjiekedidh – å gjemme seg

Tæjmoesoejkesje

Miehtjieskuvlen tæjmoesoejkesjisnie åadtjoeh lohkedh maam Gálggojaevrien bealesne darjoeh:

Dæjsta	Gaskevåhko	Duarsta
08.00: Mijjeh skuvlesne gaavnesjibie 08.30: Vuelkiejibie. 10.00: Gálggojaevrien gâajkoe bætiejibie jïh njuanese låavthgâetieh tseegkijibie. 11.30: Dållem biëjjibie jïh byöpmedibie. 12.00: Miehtjesne vaaksjodh jïh ektiebarkoegaajtjeme 14.30: Stasjovnelohkehtimmie 1: <ul style="list-style-type: none"> • Vijremesvaalke jïh bearkoekrogke • Kultuvrehistovrije • Geologije • Botanihke 	08.00: Aeredbeapmoeh 09.30: Stasjovnelohkehtimmie 2: <ul style="list-style-type: none"> • Åhtoe johketjisnie • Badtsine håagkodh • Saemien sijjenommh 12.00: Byöpmedibie 13.00: Elmienotnjegh, kaarhte jïh kompasser	08.00: Aeredbeapmoeh 09.00: Gulliem bïssedh 11.00: Byöpmedibie 11.30: Låavthgâetien tseagkerh skælkoejibie jïh gâetiebealam sjeakoejibie. 13.30: Gâetide vualkajibie.
17.00: Byöpmedibie	17.00: Byöpmedibie	
18.00: Kaanovinie sovhkedh 19.00: Abpe skuvle ektesne: Laavlomh jïh stååkedimmieh 20.00: Lïegkedidh jïh iehkedsbeapmoe 22.00: Åarajidh	18.00: Åadtjestidh jïh stååkedidh 20.00: Lïegkedidh jïh iehkedsbeapmoe 22.00: Åarajidh	

BAAKOEH

badtsine håagkodh – fluefiske
bearkoekrogke, bearkoekrogkese
 – kjøttgrop
bïssedh – å vaske
elmieotnjegh – himmelretninger
ektiebarkoegaajtjeme, -gaajtje-
masse – samarbeidskonkurranse
gullie, gållan – gull
haampeldidh – å padle
stasjovnelohkehtimmie, lohkeh-
tæmman – stasjonsundervisning
vijremesvaalke, svaalkese –
 fangstgrop
åadtjestimmie, åadtjestæmman
 – lassokasting
åhtoe – småkryp

Måjtah guktie edtjh gihjtjedh?

Mennie mieresne? – Hvilket klokkeslett?

Gien? – Hvem har?

Gåessie? – Når?

Gusnie? – Hvor?

Gåabph? – Hvor hen?

Guktie? – Hvordan?

Guhte? – Hvilken?

Maam? – Hva? (objekt)

Magkere? – Hva slags?

Mannasinie? – Hvorfor?

Misse? – Til hva?

Mah? – Hva? (flertall)

Mij? – Hva? (entall)

1. Lohkh tekstem *Bæjjese vaaran* jäh njaalmeldh gyhtjelasside vaestedh.

Les teksten *Bæjjese vaaran* og svar muntlig på spørsmålene.

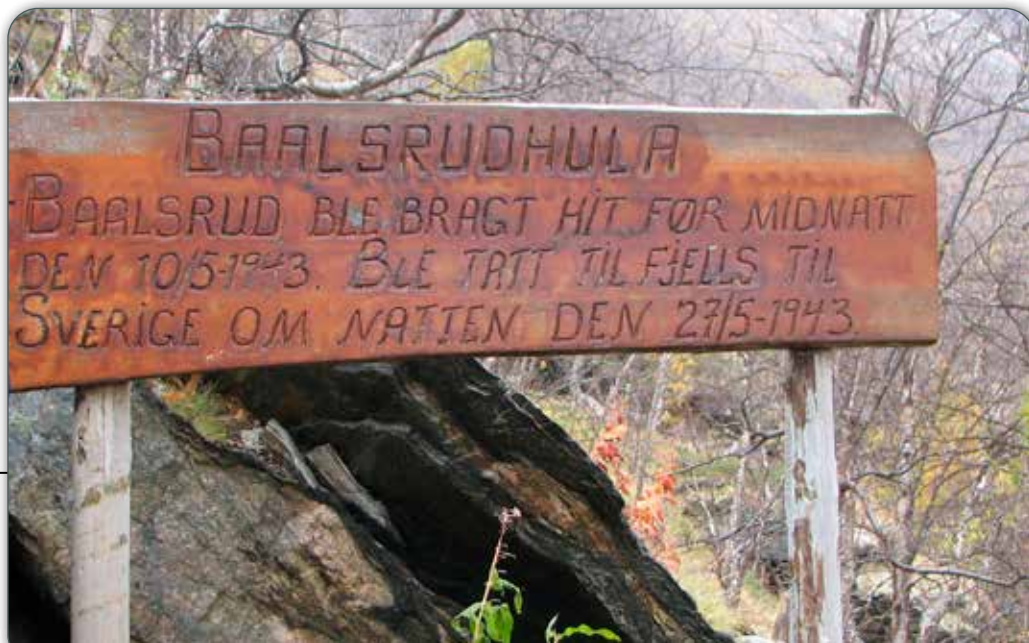
1. Gusnie learohkh gaavnesjeh?
2. Mah learohki Leah mealtan skuvlese?
3. Gåabph edtjeh vuelkedh?
4. Gien lea orre, bijve åeremevoesse?
5. Misse Svenne aavode?

1. Man åvteste learohki Leah åeremevoessh mealtan skuvlese?
2. Gåabph edtjeh vuelkedh?
3. Guktie dahkoe vuelkieh?
4. Gusnie Gálggojávri lea?
5. Gien lea orre håagkh'staavra?
6. Mah daan jaapetje miehtjieskuvleaamhtesh Leah?

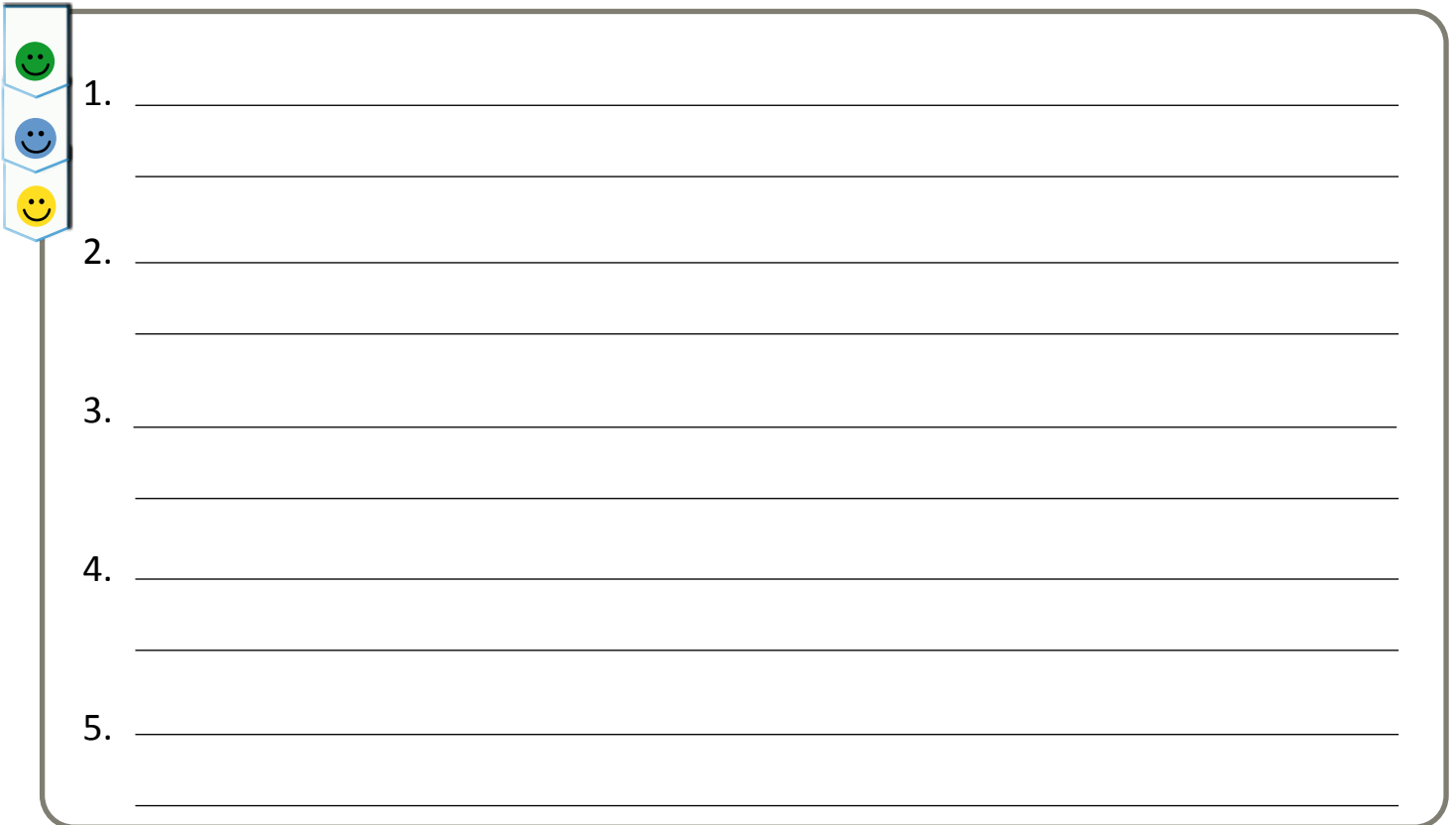

7. Gusnie Savoy-hotelle?
8. Magkeres hotelle dihte?
9. Daajrah gie dihte Jan Baalsrud lij?
10. Maam learohkh darjoeh gosse gööth'sæjjan bætieh?

2. Vaestedh lohkemeboelhken gyhtjelaside. Vaestedh ellies raajesigujmie.

Svar skriftlig på spørsmålene til teksten. Svar med hele setninger.

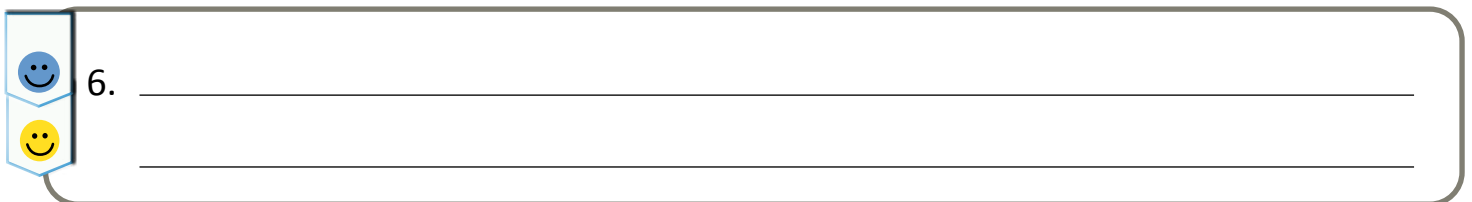
1. _____

2. _____

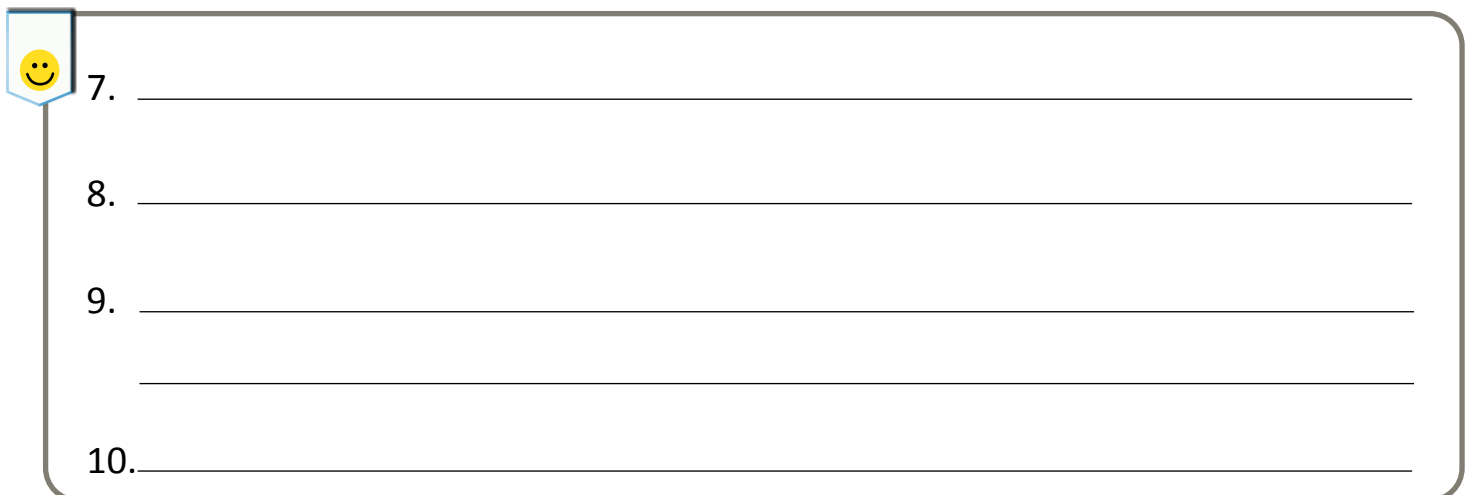
3. _____

4. _____

5. _____

6. _____

7. _____

8. _____

9. _____

10. _____

3. Saatnan jallh b ajhtode?

Fakta eller fleip?

		Saatnan	B�ajhtode
1.	Olm�aivaegkien learohkh tjaktjege miehtjieskuvlese vuelkieh.	I	G
2.	Martinen lea b�eries, galme �eremevoesse.	�	V
3.	Piere aavodeminie �adtjodh mearosne g�oledh.	L	G
4.	Learohkh edtjeh miehtjieskuvlese sygekeldidh.	O	U
5.	Learohkh j�h lohkeht�ejjah miehtjesne golme biejjeh.	V	G
6.	Daan jaapetje aamhtesh Leah saelhtiegaedtien eatneme j�h kultuvrehistovrije.	G	U
7.	G�lggoj�vri lea stoerre jaevrie Finnmaarkhesne.	U	O
8.	Learohkh edtjeh hotellesne �eredh.	J	V
9.	Dah edtjeh miehtjieskuvlesne �adtjestidh.	D	�
10.	Dah edtjeh miehtjieskuvlese tjoejkedh.	R	I

Jis datne r ektes bokstaavh veeljh, dellie saemien sijjienommem gaavnh mij vuesehte gusnie miehtjieskuvle lea:

4. Ussjedidie jñh soptsestallijdie.

Tenk over og snakk sammen.

1. Mij lea kultuvremojhtese?
2. Mejtie vijreme-svaalke jallh beetsuvh dåaroejaepijste dov dajvesne?
3. Mah jeatjah kultuvremojhtesh dov dajvesne?

5. Gïelelaavenjassh

Språkoppgaver

a) Smaarehjoekhtsh

Dialektforskjeller

Ussjedidie jñh sinsitnine soptsestidie: Åarjelsaemiengïelesne leah baakoeh, baakoevaajesh jñh baakoehammoeh åtnosne, mah kaanne eah leah dov smaaregisnie. Mejtie gaavneme maam joem, mah eah leah jïjtjedh smaaregisnie? Tjæliejidie tabellese jñh lissiehtidie vielie baakoeh, baakoehammoeh, baakoegietjeh gosse lidie gærjine barkeminie.

Tenk over og snakk sammen:

I det sørsamiske språkområdet er det flere dialekter. Det finnes derfor ulike ord som betyr det samme, og det kan være variasjoner i uttrykkmåter og endelser. Har du funnet noen ord eller ordformer som ikke brukes der du bor? Skriv dem i tabellen, og skriv også det tilsvarende for din egen dialekt. Legg til flere ord, uttrykk og endelser du oppdager når dere jobber videre i boka.

BEERE

DUVRIE

BOELT-AAJJA

bïere	dïesve	skænnja
bïerne	gumsie	vijpie
bïesse	luvje	smeelte
bïss-aajja	læje	måatere
bååvteres-aajja	muadth-aajja	
deavenes-bïerne	muadt-aahka	

Åarjel-åarjelsaemien	Jijtjen smaarege	Jeatjah smaaregh
<i>meadtéhke</i> <i>meadt-aajja</i>	<i>muadtéhke</i> <i>muadt-aajja</i>	

b) Tjælieh riektes gihtjemebaakoeh.

Datne viehkiem luhkiemubpene sæjrosne gaavnh.

Sett inn riktige spørreord. Du finner hjelp på side 12.

_____ gåetiesijjie lea?
 _____ vuelkiejibie?
 _____ dihte soptsesti?
 _____ dov nomme?
 _____ lea rööpses voesse?

_____ datne aavodh?
 _____ biejjide gåetide vuelkieh?
 _____ datne dahkoe vualkah?
 _____ dihte tjuvtjede?
 _____ dihte?

c) Lohkemeboelhkem jih tæjmoesoejkesjem viehkine åtnah gosse saemien tjaeledh.
Bruk leseteksten og timeplanen til hjelp, og finn ut hvordan man sier dette på samisk:

Vi drar til fjells.

Jeg bruker ikke å fryse.

Jan Baalsrud rømte fra tyskerne.

Nå er det sovetid.

d) Meehte sier «*Mov lea orre åremevoesse*». Hvordan sier man?

Jeg har ny sovepose.

Har du ny sovepose?

Jeg har ikke ny sovepose.

Har dere stor lavvo?

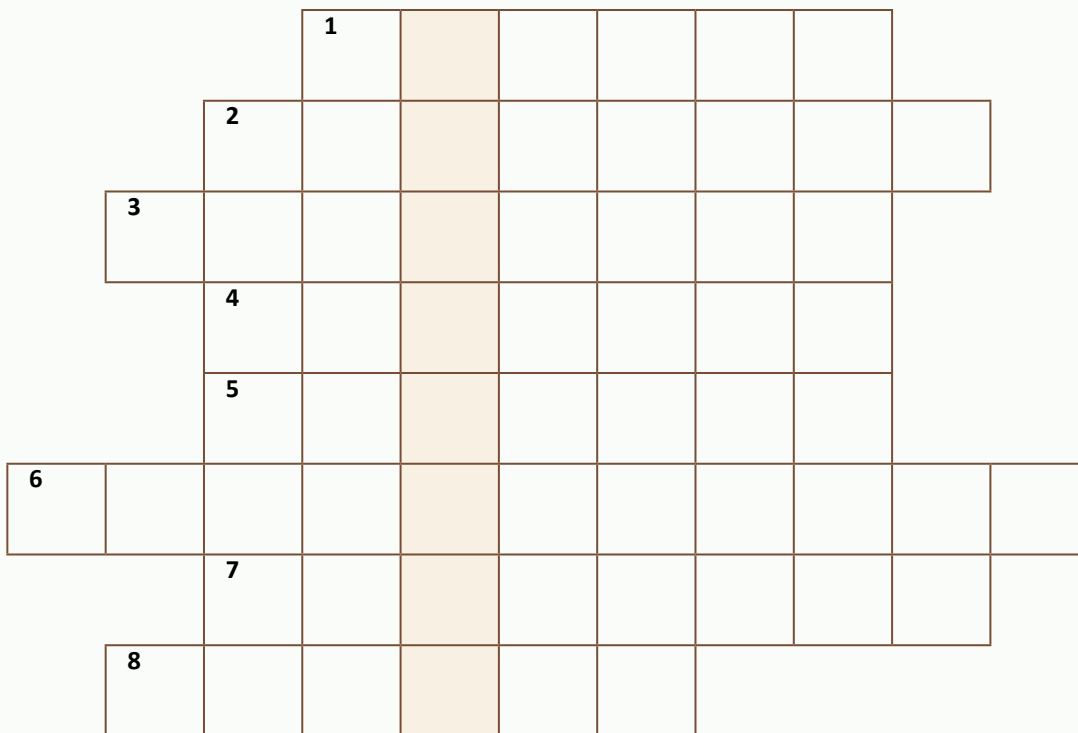

6. Kroessebaakoe

Kryssord

a) Ohtsedh vaestiedassh miehtjieskuvlen tæjmoesoejkesjisnie 11.:s sæjrosne.

Finn svar på oppgavene i uteskoletimeplanen på side 11.

1. Dæjstan tsåahka 12.00 dellie biejiibie.
2. Måantan tsåahka 18.00 edtjiibie
3. Mij biejjide gulliem bïssedh?
4. Gaskevåhkoen tsåahka 13.00 dellie lea kompasser jih
5. Mij biejjide kaanovinie sovhkedh?
6. Man bijre edtjeh gaskevåhkoen lieredh?
7. Gaskevåhkoen stasjovnelohkehtimmesne learohkh edtjeh håagkodh.
8. Gåessie edtjeh gaskebiejjiem byöpmedidh?

Tjoevtenjebaakoe:

b) Ohtsedh vaestiedassh miehtjieskuvlen tæjmoesoejkesjisnie 11.:s sæjrosne.

Finn svar på oppgavene i uteskoletimeplanen på side 11.

1												
				2								
3												
	4											
	5											
6												
	7											
		8										
9												
10												
					11							

1. Mij biejjide edtjeh learohkh saemien sijjienommi bÿjre lieredh?
2. Mij biejjide gulliem bÿssedh?
3. Dæjstan jÿh gaskevåhkoen tsåahka 22.00 edtjeh learohkh
4. Gaskevåhkoen, beapmoej mænngan edtjeh learohkh lieredh jÿh kompassem nuhtjedh.
5. Dæjstan tsåahka 11.30 dållem
6. Dæjstan lohkehtimmien aamhtesh leah vijreme-svaalke jÿh
7. Gaskevåhkoen tsåahka 13.00 dellie leah elmienotnjegh, kaarhte jÿh ?
8. Gåessie aeredsbepmoeh?
9. Akte dejstie aamhtesijstie dæjstan stasjovnelohkehtimmesne leah:
10. Tsåahka 17.00 dæjstan jÿh gaskevåhkoen
11. Akte dejstie aamhtesijstie gaskevåhkoen stasjovnelohkehtimmesne leah johketjisnie.

Tjoevtenjebaakoe:

7. Maam bijjene vaeresne darjodh

Aktiviteter på fjellet

a) Maam åadtjoejibie bijjene vaeresne miehtjieskuvlesne darjodh? Biejh sievem riektes daaroen raajesijstie saemien raajesidie.

Hva slags arbeid og aktiviteter kan vi ha på uteskole på fjellet?

Sett strek mellom riktig norsk og samisk uttrykk.

fiske i vannet

padle kano

besøke reindriftssamer

kaste lasso

se på kulturminner

sette opp lavvo

hente ved

slukke bål

ta ned lavvo

tenne bål

jaevresne háagkodh

lávthgáetiém tseegkedh

báatsoesaemiej luvnie guessine minnedh

dállem biejedh

kultuvremojhtesh vuartasjidh

dállem jamhkelidh

kaanovinie haampeldidh

lávthgáetiém tseagkerh skælkodh

åadtjestidh

moerh veedtjedh

b) Maam åadtjoejbie bijjene vaeresne miehtjieskuvlesne darjodh?

Biejh sievem vierpeste substantijvese.

Hva slags arbeid og aktiviteter kan vi ha på uteskole på fjellet?

Finn verb og substantiv som passer sammen.

bissedh

håagkodh

tseegkedh

tjööngkedh

bissedh

vuartasjidh

bigkedh

veedtjedh

guessine minnedh

moerh

goervh

åhtojde johkesne

muerjieh

badtsehåagkine

låavthgåetieh

liëphbieliem

båatsoesaemiej luvnie

gullieh

8. Tjælieh raajesh fierhten gâvvan.

Skriv en setning til hver tegning.

Manne edtjem ... – Jeg vil ...
Manne sijhtem ... – Jeg vil ...
Manne lyhkem ... – Jeg liker ...

Manne provhkem ... – Jeg bruker ...
Manne tjoeverem ... – Jeg må ...
Manne edtjem ... – Jeg skal ...

9. Tjælieh raajesh fierhten gávvan.

Skriv en setning til hvert bilde.

10. Ij leah vierpe daase tjaalasovveme. Tjaelieh dam.

Skriv verbet som mangler.

Gosse biktiehtidh, dellie dållem tjoeveribie _____

Gosse edtjijibie låavthgåetesne jïjjedidh, dellie låavthgåetiem tjoeveribie _____.

Gosse edtjijibie prähtjegem voessjedh, dellie tjaetsiem tjoeveribie _____.

Gosse edtjh krievviem soehpenjinie jaksedh, dellie tjoeveribie _____.

Gosse edtjijibie goervh byöpmedidh, dellie tjoeveribie _____.

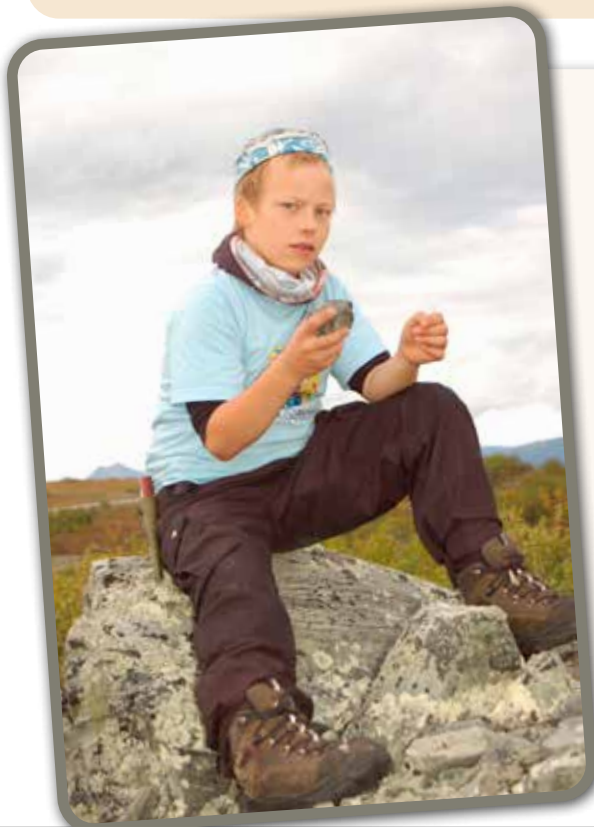
Gosse edtjijibie gåetide vuelkedh, dellie tjoeveribie dållem _____.

11. Tjaelieh maam datne guevtielisnie jallh bijjene vaeresne darjoeh.

Skriv hva du bruker å gjøre når du er på vidda eller på fjellet.

Guevtielisnie/bijjene vaeresne manne ...

12. Eatnemenlahtesh

Naturbetegnelser

a) Biejh sievem riektes daaroen eatnemenlahtesijstie åarjelsaemien lahtesidie.

Sett strek mellom riktige norske og samiske naturbetegnelser.

elv

isbre

innnsjø

fjell

gaejsie

johke

vijrenohke

sjaareh-guevtele

gertjie

tind

vaerie

æjjie

vidde

foss, stryk

fjelltopp

tjanke

jaevrie

jienkie

steinet fjellvidde

rund fjelltopp

b) Guvvedh!

Tegn!

Gaejsie

Jaevrie

Tjahke

Johke

Vaerie

Garse

Njaarke

Jiehkje

- c) Bijjene vaeresne eatnemenlahtesh. Ohtsedh dejtie j̄ih klaeredh «vaeriebaakoeh» krååvehke j̄ih «tjaetsiebaakojde» plaaves.

I fjelltoppene er det mange naturbetegnelser. Finn dem, og farg «fjellordene» grå, og «vannordene» blå.

GAEJSIETJAHKEVAERIE
NJAAARKEGARS
JAEVRIEJOHKEJIEHKIE
NJUANAVAEKIE

- d) Daesnie vielie saemien eatnemenlahtesh, mohte bokstaavh mådtsode ragkede. Sjeakoeh bokstaavide, j̄ih tjaelieh eatnemenlahtesidie saemien j̄ih daaroen.

Her er det noen flere naturbetegnelser på samisk, men bokstavene er hulter til bulter. Sett bokstavene i riktig rekkefølge, og skriv naturbetegnelsene på samisk og norsk.

SEGAR

TIEBER

REGAA

EVPLUIE

VJROEÆ

13. Nöörjen jille vaerieh

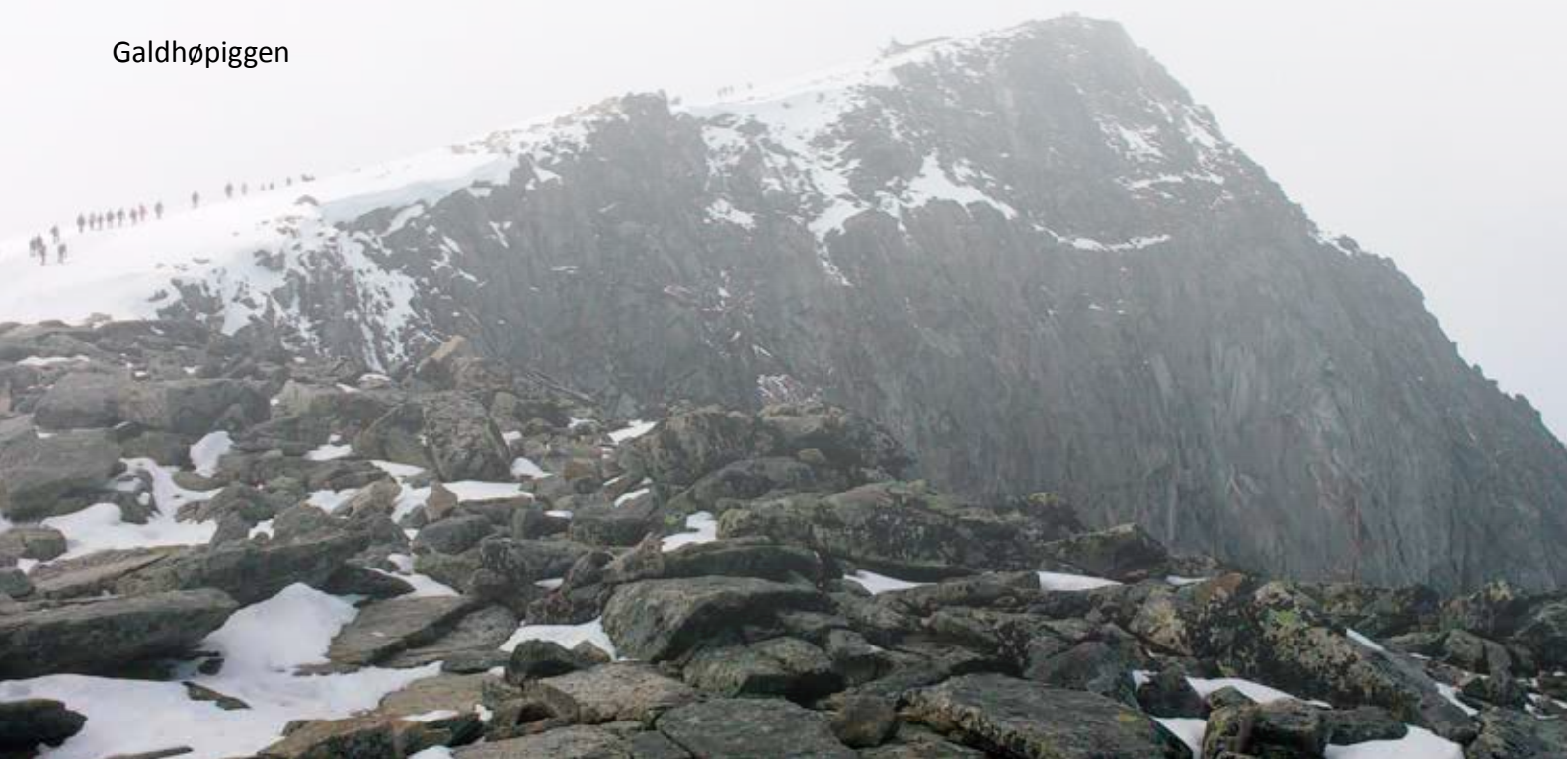
- Galdhøpiggen, 2469 meetere jille. Nöörjen jillemes vaerie.
- Jitnemensnuhkie, 1513 meetere jille. Noerhte-Tröändelaagen jillemes vaerie.
- Oksskolten, 1807 meetere jille mearoen bijjelen. Jillemes vaerie Noerhte-Nöörjesne.
- Jiehkkevárri Ivqusne, 1834 meetere jille. Romsan jillemes vaerie.
- Ákšovuonjiekki Láhppi (Øksfjordjøkelen i Loppa), 1204 meetere jille. Finnmaarkhen jillemes vaerie.

a) Tjaelieh jijtjedh tjielten jillemes vaeriej nommh. Nuhtjh kaarhtem viehkine.

Skriv navn på de høyeste fjellene i din egen kommune. Bruk et kart til hjelp.

	Nomme:	Man jille:
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		

Galdhøpiggen

b) Tjælieh jÿjtjedh tjæielten jillemes vaerien nommem, jÿh lissehth kraannatjæielti jillemes vaeriej nommh.

Skriv navn på det høyeste fjellet i din egen kommune i den midterste figuren. I de andre figurene skriver du nabokommunenes høyeste fjell.

Mov tjæielten jillemes vaerie:

Voenjelensjurhtjie (Kvigtinden) lea Gaalen/Gaaloen jÿh Aarborten tjæieltine. Voenjælensjurhtjie lea 1699 meetere mearoen bijjelen. Dÿhte jillemes vaerie Byrkejen vaarjelimiedajvesne jÿh jillemes vaerie dovne Gaalen jÿh Aarborten tjæieltine.

14. Guevtele

Guevtele Trøndelaagen fylhkesne. Guevtele lea Plaassjen jìh Holtålen tjieltine. Guevtele lea 600-1200 meetere mearoen bijjelen jìh lea guevtele mesnie aaj vuemieh jìh gellie jaevrieh.

Rørosvidda er et viddeområde i Trøndelag fylke. Vidda omfatter fjellområdene rundt Røros, hovedsaklig i Røros og Holtålen kommune. Området ligger 600-1200 moh., og inneholder både snaufjell, skogkledde daler og mange innsjøer.

a) Sijjienommh Åarjelsaemien dajvesne

Stedsnavn i sørsamisk område

Guvvedh naan guevtelh åarjelsaemien dajven kaarhtese jìh lissehth naan sijjienommh. Nuhtjh kaarhtem, vg. www.norgeskart.no, viehkine.

Tegn inn noen fjellvidder på det sørsamiske kartet og legg til noen stedsnavn. Bruk et kart, for www.norgeskart.no, til hjelp.

- b) Goerehtidie jñh soptsestidie: Jijnjñh guevtelh årjelsaemien dajvesne. Guktie dah guevtelh årjelsaemien dajvesne mohte vg. Finnmarkkoduottar? Nuhtjñh www.norgeskart.no viehkine.

Undersøk og snakk sammen: Det er mange vidder i sørsamisk område. Hvordan er viddene i sørsamisk område sammenlignet med f.eks Finnmarksvidda? Bruk www.norgeskart.no som hjelp.

- c) Áarjelsaemien dajvesne vaerieh aaj.
Daajrah daaroen nommh?

I sørsamisk område er det også andre fjell. Kan du de norske navnene også?

Aarpije, Aahkanbaektie

Gåelvientjahke

Bissietjahke

Raajnese

15. Vaerien sijjenommh jïjtjedh dajveste

Stedsnavn på fjellet i eget område

- a) Ohtsedh jïjtjedh dajvem kaarhtesne. Goerehth saemien sijjenommh mah bijjene vaerine. Mejtie jeenjemes daaroen nommh jallh saemien nommh? Tjaelieh vuesiehtimmieh læstose.

Finn fram et kart over din egen region. Undersøk samiske stedsnavn som er på fjellet. Er det flest norske eller samiske navn? Skriv eksempler i tabellen.

Saemien sijjenommh	Norske stedsnavn

Aapije

- b) Goerehth saemien sijjienommh mejtie tjaaleme. Man gellie ovmessie eatnemenlahtesh gaavnh? Maam dah nommh maehtieh sijjiej bijre buerkiestidh? Nuhtjh tabellem jïh bihkedh.

Undersøk de samiske stedsnavnene du har skrevet. Hvor mange ulike naturbetegnelser finner du i navnene? Hva kan navnene fortelle om stedene? Skriv stedsnavn, naturbetegnelser og betydning i tabellen under.

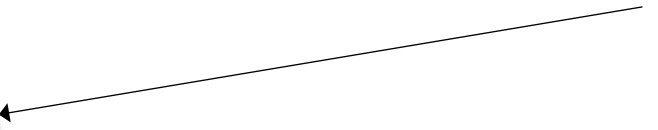
Aahkansjurhtjie

Stedsnavn	Naturbetegnelse	Betydning
<i>Aahkansjurhtjie</i>	<i>snjurhtjie</i>	<i>høy, spiss fjelltopp</i>

16. Gusnie daate? Mejtie vaeride dabth?

Hvor er dette? Hvor mange av fjellene kjenner du?

Viehkje:

1. Baajtje Nöörjen jillemes vaaran vaadtseme.
2. Tröndelaagen jillemes vaerie.
3. Vaerie vääjnoe goh gajpe/haahte.

17. Mennie tjieltesne?

I hvilken kommune?

Tabellesne leah njieljje tjielth Åarjelsaemien dajveste jih naan sijjienommh fierhtede tjielteste.

I tabellen finner du fire kommuner i sørsamisk område, og noen stedsnavn fra hver kommune.

Plaassje - Røros Plaassjesne - i Røros	Snåase - Snåsa Snåasesne - i Snåsa
Gihperegaejsie Guevtelsjohke Tjåårhte	Huvhpie Bielnie Låarte
Aarborte - Hattfjelldal Aarbortesne - i Hattfjelldal	Luspie - Storuman Luspesne - i Storuman
Aapije Såvsoe Gråbpoe	Dearna Sjielejaevrie Gaallajaevrie

- a) Ektesne barkedh: Barkijidien gööktesh jih gööktesh. Våaroej, våaroej gihtjijidien jih vaestiedidien guktie vuesiehtimmesne, jih nuhtjijidien sijjienommh tabelleste.

Muntlig paroppgave: Jobb sammen to og to. Spør og svar etter tur slik som i eksempelet, og bruk stedsnavnene fra tabellen.

**A: Daajrah mennie
tjieltesne Såvsoe lea?**

Im daejrieh. Soptsesth!

BAAKOEH

Daajrah? – Vet du?

Daajram. – Jeg vet.

Im daejrieh. – Jeg vet ikke.

Soptsesth! – Fortell!

**B: Daajram. Såvsoe lea
Aarborten tjieltesne ...**

b)

1. Tjælieh dejtje åarjelsaemien tjæltenommidde tabellese.

Skriv de sørsamiske kommunenavnene i tabellen.

2. Tjælieh tjæltenommmh innesijve hammose, seammalaakan guktie vuesiehtimmesne.

Skriv kommunenavnene i inessiv slik som i eksempelet.

3. Tjælieh naan sijjienommmh fierhtede tjælteste.

Skriv noen stedsnavn fra hver kommune.

4. Barkijidien ektesne gööktesh jïh gööktesh, jïh våaroej, våaroej gïhtjediden jïh vaestiedidien guktie a)-laavenjassesne. Nuhtjijidien sijjienommmh mejtie lidien tabellese tjæaleme.

Jobb sammen to og to, og spør og svar etter tur slik som i a)-oppgaven.

Bruk stedsnavnene dere har skrevet i tabellen.

NOM:	NOM:
INES:	INES:
NOM:	NOM:
INES:	INES:

18. Saepmiem bussine fealadidh

Busstur i Saepmie

Åarjelsaemien dajvesne sijjeh jallh kultuvremojhtesh mejtie luste vovejnedh:

I det sørsamiske språkområdet fins det samiske steder og samiske kulturminner som er verd å se:

- Aarborte, Sijti Jarngje
- Dearnja, Aejlies
- Liksjoe, Gamplatsen
- Staare, Gaaltije
- Plaassje, Aajege
- Snåase, Saemiej Sijte
- Maajehjaevrie, Sjeltie
- Plaavere, Åanghkerenjeeruve
- Raarvihke, Byrkeje
- Mussere, Dållesijjie

Mijjeh
sijjeste sæjjan
vovejjebie.

- a) Veeljh sijjem gubpene sijtht guessine minnedh. Datne bussine dahkoe vualkah. Veeljh gogkoe sijtht fealadidh jih dievhtieh saemien sijjenommigujmie. Biejh nommidde riektes öörnegasse. Nuhtjh kaarthem viehkine jis daarpesjh.

Velg et sted som du vil besøke. Du kjører dit med buss. Velg samiske stedsnavn du passerer på turen. Plasser stedene i riktig rekkefølge. Bruk et kart til hjelp dersom du trenger det.

1. Manne jijtjen sijjeste vualkam: _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____
10. Manne baaatam _____

- b) Soptsesth guktie fealadih jeatjah learoehkasse.
Fortell om turen din til en medelev.

Manne
Maajehjaevrien bealesne.
Manne Dearnese vuelkieminie.

19. Elmienotnjegh

Himmelretninger

a) Lohkh:

Aanna Gaalen tjjeltesne årroeminie.

Jis edtja Mussierasse vuelkedh, dellie tjoevere noerhtese vuelkedh.

Jis edtja Bindaalan vuelkedh, dellie tjoevere jallese vuelkedh.

Jis edtja Snåasese vuelkedh, dellie tjoevere årjese vuelkedh.

Jis edtja Faapman vuelkedh, dellie tjoevere loksese vuelkedh.

noerhte – nord

noerhtese – mot nord

årjel – sør

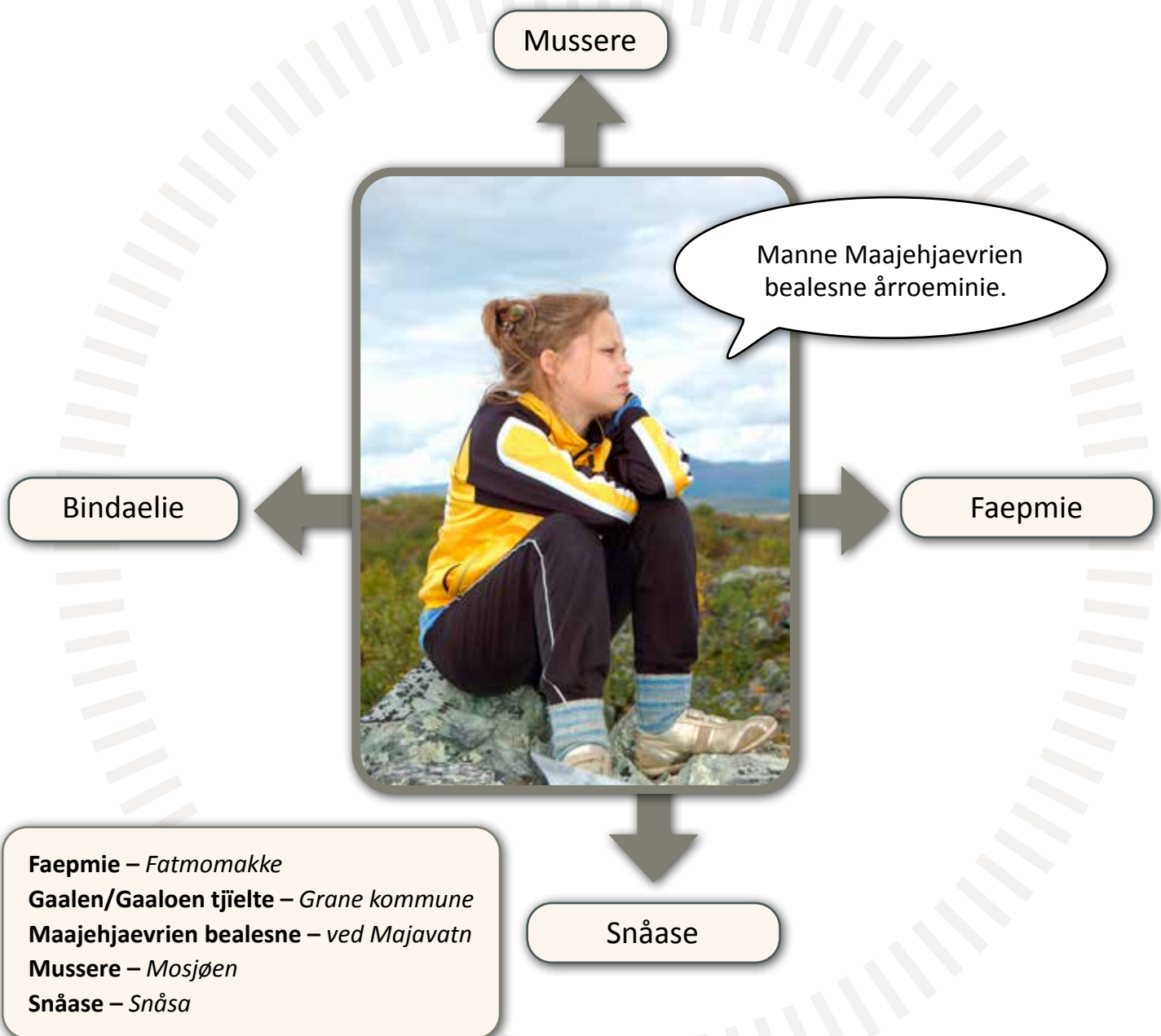
årjese – mot sør

jillie – vest

jallese – mot vest

lulvie – øst

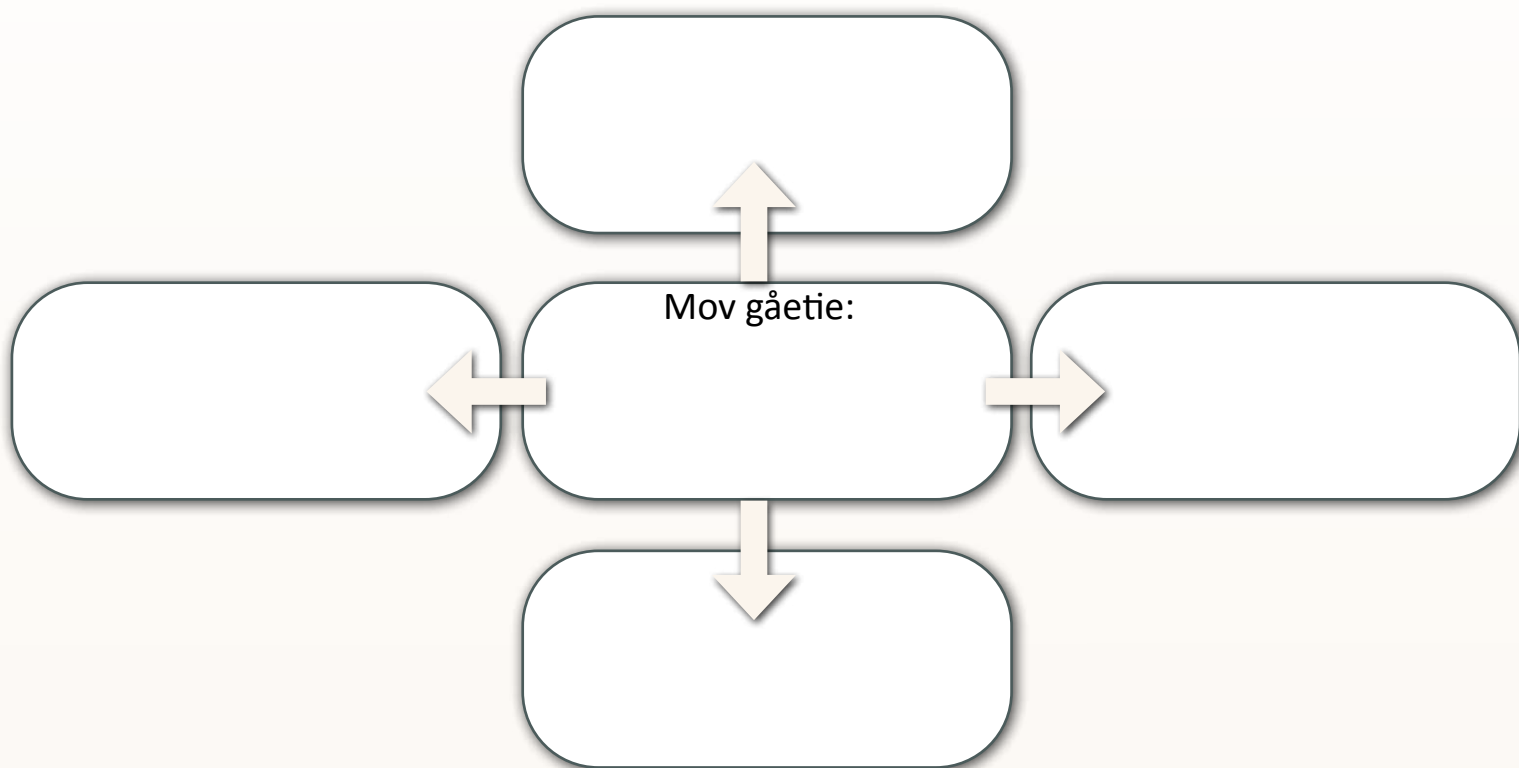
loksese – mot øst

b) Gusnie datne årroeminie, jïh gogkoe båtatah jis noerhtese, årjese, loksese jïh jallese vualkah?

Hvor bor du, og hvor kommer du hvis du drar nordover, sørover, østover og vestover?

c) Lohkh lohkemeboelhkem *Aannan bijre*.

Tjaelieh seammalaakan jïjtjedh bijre.

Bruk teksten om Aanna som eksempel, og skriv en lignende tekst om deg sjøl.

20. Kultuvrehistovrije

Kulturhistorie

a) Biejh sievem riektes saemien baakojste daaroen baakojde.

Sett strek mellom det samiske og norske ordet som hører sammen.

viermieh jadtehtídh

miesieh mierhkesjídih

báatsoe

aejlies vaerie

báeries gööthsíjjieh jih orresjh

gåetie

hellig fjell

gamme

å sette garn i ferskvann

gamle boplasser

reindríft

å merke reinkealver

gaelmieh

sjielesíjjie

víjreme-svaalke

máaroekrogke

tjaetsiefaamoe

vannkraft

offerplass

kjøttgroper

fangstgrav

graver ute i marken

Aatoeklibpie – Aejlies vaerie

- b) Soptsestallijdie kultuvrehistovrijebaakoej bijre klaassine.
Guvvedh 😊 jis baakoeh leah jijtjedh kultuvresne.

Snakk om kulturhistoriebegrepene med klassen. Tegn 😊 hvis ordene er aktuelle i forhold til egen kulturhistorie.

- c) Mejtie vihkeles baakoeh jijtjedh kultuvrehistovrijen muhteste fååtesieh?
Tjaelieh!

Mangler det viktige ord i forhold til egen kulturhistorie? Skriv dem!

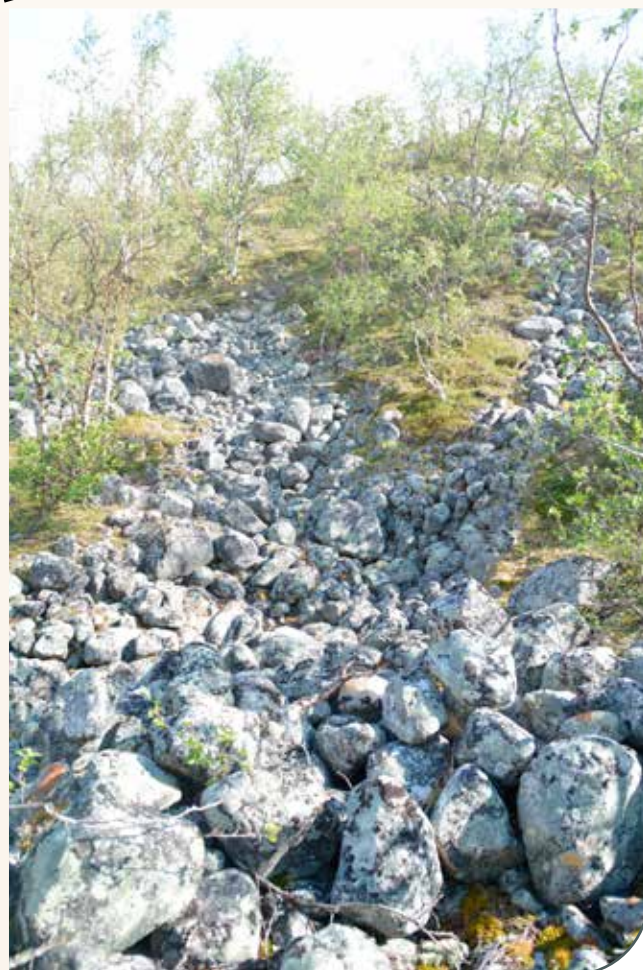
Bovtsigujmie juhtieminie, Deakahbåarhke

d) Ohtsedh saemien baakoeh gievlesne? Tjaelieh dejtie riektes sæjjan.
Finner du de samiske ordene i sirkelen? Skriv dem på riktige linjer under.

hijegedtiebovtshvijremevijreme-svaalkebånts
oeshiesiliebearkoe-krogkegöthshijegedtiebovtshvijremevijreme-svaalkebånts

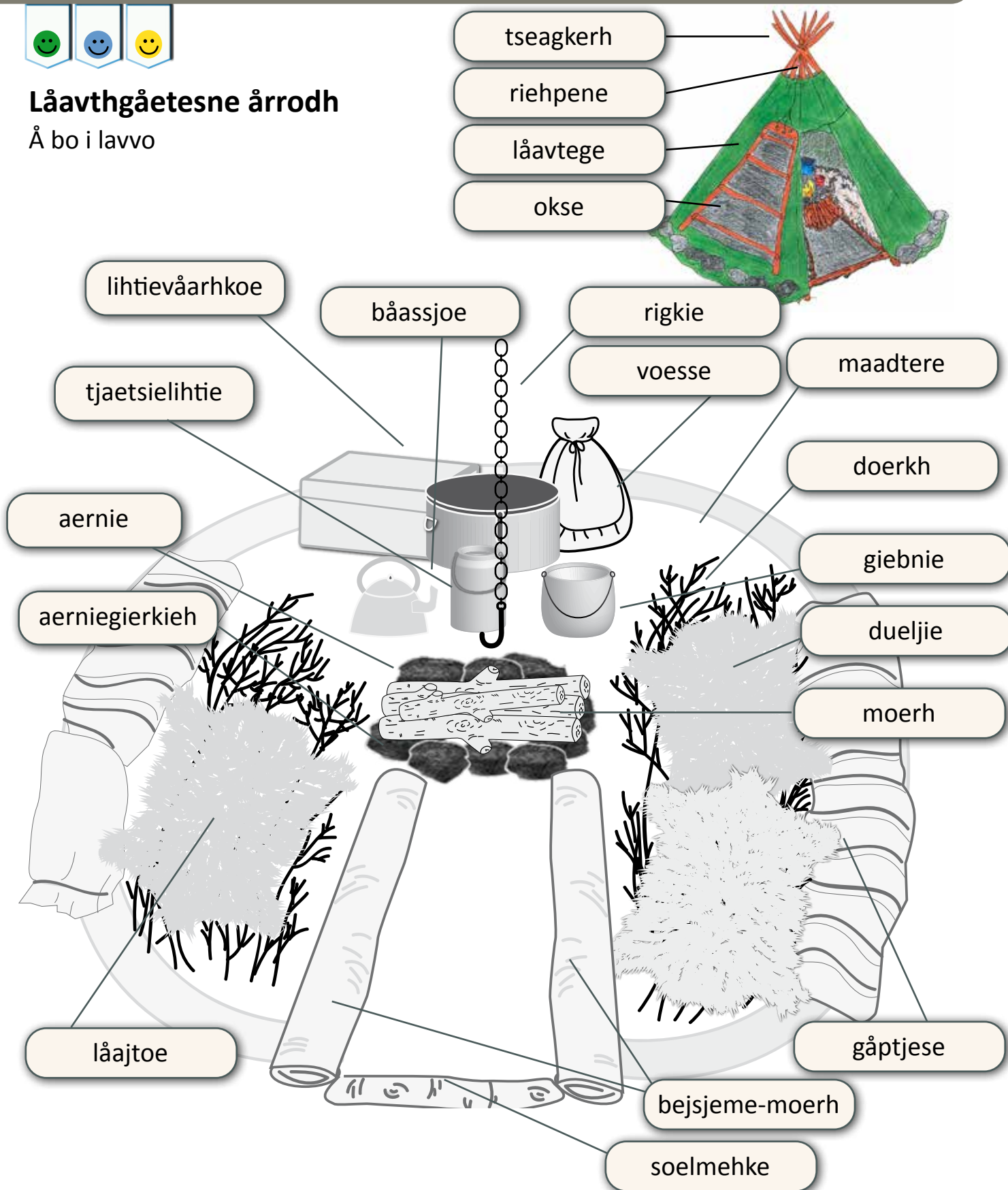
- boplass - _____
- fangstanlegg - _____
- kjøttgrop - _____
- offersted - _____
- reindrif - _____
- vannkraft - _____
- villreinjakt - _____

Låavthgåetesne årrodh

Å bo i lavvo

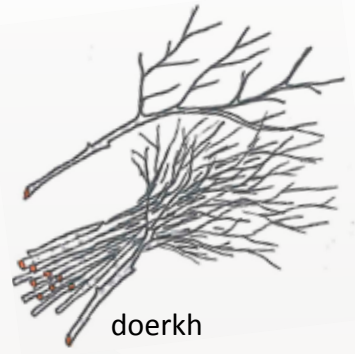

Låavthgåetesne

Aernie lea låavthgåetien gaskesne. Aernesne dâlles. Låavthgåetiem tjoevere doerkestidh jïh dueljeh doerki nille biejedh. Dueljeh nelnie tjahkasjibie jïh âeriejibie. Mijjen âeremevoessh jïh voessh maadterasse biejjibie. Aarnan dâllem biejjibie. Gosse edtjijibie dâllem nastedh, dellie nastemeklaahkam daarpesjibie. Prïhtjhgiebniem rægkan gævnjoestibie.

Båassjosne lihtieh: aeskieh, guksieh, lihtieh, gaerieh, busth, nejpieh, bæhtoeh, prïhtjhvoessh jïh prïhtjhgiebnieh. Lihtievâarhkoesne dah tjöökedirregh.

Gaaltije: *Goahti ja lávvu, Gáivuona sámi giellasiida*

doerkh

dueljie

nastemeklaahka

prïhtjhgiebnie

guksie

BAAKOEH

aernie – arne, ildsted

aerniegierkieh – steiner til bålplassen

bejsjeme-moerh – skillestokker (på gulvet i lavvo eller gamme)

båassjoe – innerste del i lavvoen

doerkh – kvister, ris til lavvogulvet

dueljie – reinskinn

gaskesne – (er) i midten

gaavnesjidh – å møtes

lihtievâarhkoe – utstyrkasse (til kjøkkenutstyr)

låajtoe – sove- og sitteplass i lavvoen, på høyre og venstre side

maadtere – plassen inn mot lavvoduken

nastedh – skubbe, puffe, rote (i bålet)

nastemeklaahka – stav til å karre veden sammen med

riehpene – ljore, røykhull (i lavvo eller gamme)

rigkie – skjerdning, jernkjetting til å henge gryte i

soelmehke – terskel, «dørstokk»

21. Låavthgåetesne årrodh

Å bo i lavvo

a) Lohkh raajesidie jïh tjaelieh riektes låhkoem guvvide.

Les setningene og skriv riktig tall til tegningene.

1. Dålle lea aernesne.
2. Gosse libie miehtjieskuvlesne dellie låavthgåetesne åeriejibie.
3. Mijjeh dueljiej nelnie tjahkasjibie.
4. Mijjeh låajtosne tjahkasjibie jïh åeriejibie.
5. Mijjeh maadteridie voesh jïh jeatjah paantjh biejjibie.
6. Prihtjhgiebnie jïh jeatjah lihtieh Leah båassjosne.
7. Moerh låavthgåatan goedtedidh, vihkele gosse låavthgåetesne årrodh.

b) Vaestedh gyhtjelaside ellies raajesigujmie.

Svar skriftlig på spørsmålene. Svar med hele setninger.

Gosse dueljide biejedh?

Gåabph mijjieh åeremevoesside jñh paantjide biejijibie?

Mij låavthgåetien gaskesne?

Maam rægkan gævnjoestibie?

Mah bæssjosne? Tjaelieh unnemes vijhte baakoeh.

c) Ektesne barkedh

Pararbeid

Lohkijidien lohkemeboelhkem *Låavthgåetesne årrodh* 45.:dinie sæjrosne jïh 46.:dinie sæjrosne. Soptsestidien sinsætnan mah låavthgåetesne.

Les teksten *Låavthgåetesne årrodh* på side 45-46, og fortell hverandre hva som er i lavvoen.

d) Klaeredh

Fargelegg

Klaeredh guvviem 45.:dinie sæjrosne nimhtie guktie gávvan sjeahta:

Fargelegg bildet på side 45 slik at det passer til disse opplysningene:

1. Låavthgåetesne kraevies aerniegierkieh.
2. Låavthgåetesne leah veelkes jïh rutjkes dueljieh.
3. Låavthgåetesne lea rutjkes soelmehke.
4. Låavthgåetesne lea rööpses lihtievåarhkoe.
5. Låavthgåetesne leah kraevies jïh veelkes bejsjeme-moerh.
6. Låavthgåetesne leah kruana, rööpses jïh viskes kraanah.
7. Låavthgåetesne lea rutjkes prähtjhvoesse.
8. Låavthgåetesne lea tjeehpes prähtjhgiebnie.
9. Låavthgåetesne lea kraevies, stoerre krovhte.
10. Låavthgåetesne leah göökte tjeehpes krovhth.

22. Vaerien juvrh

Dyr på fjellet

- a) Måjhtah saemien juvri nommh? Biejh sievem riektes baakojste baakojde.
Husker du hva dyrene heter på samisk? Sett strek mellom ordene som hører sammen.

beere/duvríe

gierhkíe

vaejsj́ie

riepie

bovtse

ráate

tjetskié

luemege

svaale

jerv

fjellrev

bjørn

reín

ulv

røyskatt

lemen

gaupe

rødrev

b) Tjælieh saemien:

Skriv på samisk:

Ulven er et rovdyr.

Mus og lemen er gnagere.

Røyskatta spiser mus og lemen.

Viehkie:

blitt fredet – *raeffiedovveme*

gnager – *beejrehke, geehlije, bietskiedæjja*

rovdyr – *vaejsjie, ovjuvre*

sky, redd – *våaroes*

største – *stööremes*

Bjørnen er det største rovdyret i Saepmie.

Fjellreven er fredet i Norge.

Rødreven liker å bo nært mennesker.

Gaupa er svært sky og vanskelig å finne i naturen.

23. Gedtiebovtsh jïh bovtsh

Villrein og tamrein

a) Saatnan jallh b ajhtode?

Fakta eller fleip?

		Saatnan	B�ajhtode
1.	Bovtsh leah gedtiebovtsh mah lea deemessovveme.	S	B
2.	Gedtiebovtsh leah ovjuvrh.	O	A
3.	Finnmaarkedoedterisnie leah gedtiebovtsh.	R	A
4.	Aaltoa lea miesien ietnie.	V	Z
5.	Aaltoa suehpeden miesiem guadta.	V	A

Jis r ektes vaestiedassh veeljeme, dellie daajrah mij miesien «aegtje» lea:

Hvis du har valgt riktige svar, vet du hvem som er «far» til reinkalven:

b) Daesnie vielie baakoeh b atsoen b jre, mohte m adtsode ragkede. Sjeakoeh bokstaavide, jïh b ejh sievem r ektes daaroen nommesse.

Her er det noen flere ord fra reindrifra, men bokstavene er hulter til bulter. Sett bokstavene i riktig rekkef olge, og sett strek til det riktige norske ordet.

TJESTUHTJE

  slakte

LOEEA

liten reinflokk

R ANVUEJETJOEME

reinflokk

EDHLEEK

kj rerein

Krievvie lea gujht giedtesne

Krievvie lea gujht giedtesne. Krievvie lea gujht giedtesne.
 Vuartesjh daelh, vuartesjh daelh, maam debpene darjoem:
 Soehpenjem vaalmestem. Bijre vaadtsam jih giehtjedem.
 Gosse vuajnam jijtjen bovtsem, dellie soehpenjem giesem.

Krievvie lea gujht giedtesne. Krievvie lea gujht giedtesne.
 Vuartesjh daelh, vuartesjh daelh, maam debpene darjoem.
 Miesiem åadtjestem jih ojhte dabrani. Viehkiem daarpesjem guktie åajsoem,
 Våålese biejedh jih dle gaetskestem jih dle soehpenjem vihth giesem.

Krievvie lea gujht giedtesne. Krievvie lea gujht giedtesne.
 Vuartesjh daelh, vuartesjh daelh, maam debpene darjoem.
 Sarvam åadtjestem jih ojhte dabrani. Viehkiem daarpesjem guktie åajsoem,
 våålese biejedh jih dle gaetskestem jih dle soehpenjem vihth giesem.

Krievvie lea gujht giedtesne. Krievvie lea gujht giedtesne.
 Vuartesjh daelh, vuartesjh daelh, maam debpene darjoem.
 Råantjoem åadtjestem jih ojhte dabrani. Njöönestahtam, jih dellie guvhkehtem.
 Krievvie dåerede, giesem soehpenjem jih dellie gåetide vaadtsam.

Aerpievuelie, baakoeh: Catharina Utsi jñh Elisabeth Utsi Gaup
 Jarkoestamme: Elen Kristina Utsi
Suvhtedh suvtedh suv

Akte guelie vuaja

Akte guelie vuaja, göökte guelieh vuejieh, golme guelieh gujht jaevresne. (x2)

Bæjjese vuejieh, våålese vuejieh, dabranieh veerman.

Sovkem, sovkem jaevriem. Sovkem, sovkem jaevrien. Viermide doerem. (x2)

Stoerre gaajtoe, vesties njaaka. Besteles sihtege.

Akte guelie vuaja, göökte guelieh vuejieh, golme guelieh gujht jaevresne. (x2)

Bæjjese vuejieh, våålese vuejieh, dabranieh veerman.

Sovkem, sovkem jaevriem. Sovkem, sovkem jaevrien. Viermide doerem. (x2)

Klienjeds tjoevtje, båeries haerrie. Onne njonneladtje.

Vuelie: Prestens lille kråke

Tekste: Gudrun Kuhmunen/Elisabeth Utsi Gaup

Gaaltije: Gaup, Elisabeth Utsi. Suga, suga, su. Dat OS 1997.

Jarkoestamme: Elen Kristina Utsi. Suvhtedh suvhtedh suv

Åhtehtsh

Gaetskh, gaetskh, rohtedh, kroehkedh, njamm, njamm, horr!

Gaetskh, gaetskh, rohtedh, kroehkedh, njamm, njamm, horr!

Gaetskh, gaetskh, rohtedh, kroehkedh, njam, njam, horr!

Rigkesje, skarra, baskedh, hievnje raeriem gårra.

Tjoejhke, næjka, slåajnja, brorredh, bårredh, jårredh.

Håbloe, tjoere, veapsa, vuehtjedh, gaetskedh, bålstedh.

Dihkie, saptja, gamhke, bajhke, luajhta, skovrese.

Rigkesje, skarra, baskedh, hievnje raeriem gårra

Gaaltije: Gaup, Elisabeth Utsi

Jarkoestamme: Elen Kristina Utsi

Suvhtedh suvhtedh suv

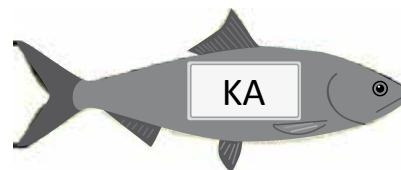
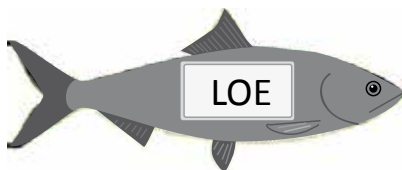
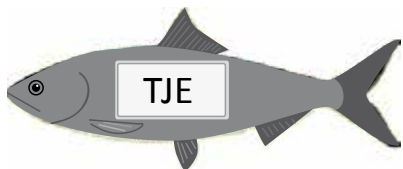
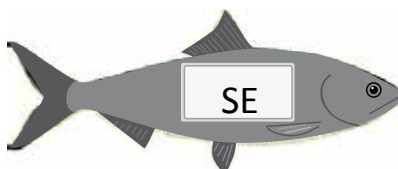
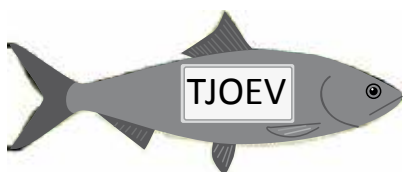
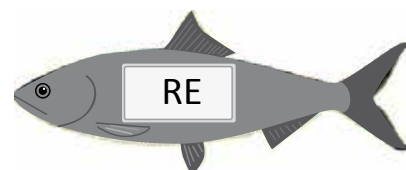
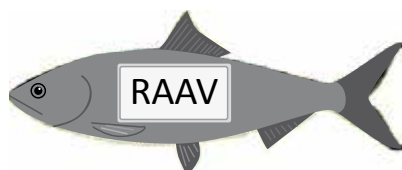

24. Jaevrienguelieh

Ferskvannsfisker

- a) Biejh baakojde riektes-laakan guktie jaevrienguelieh nommh åadtjoeh. Tjaelieh baakojde.

Hvis du setter sammen riktige fisker, får du noen ferskvannsfisker. Skriv ordene.

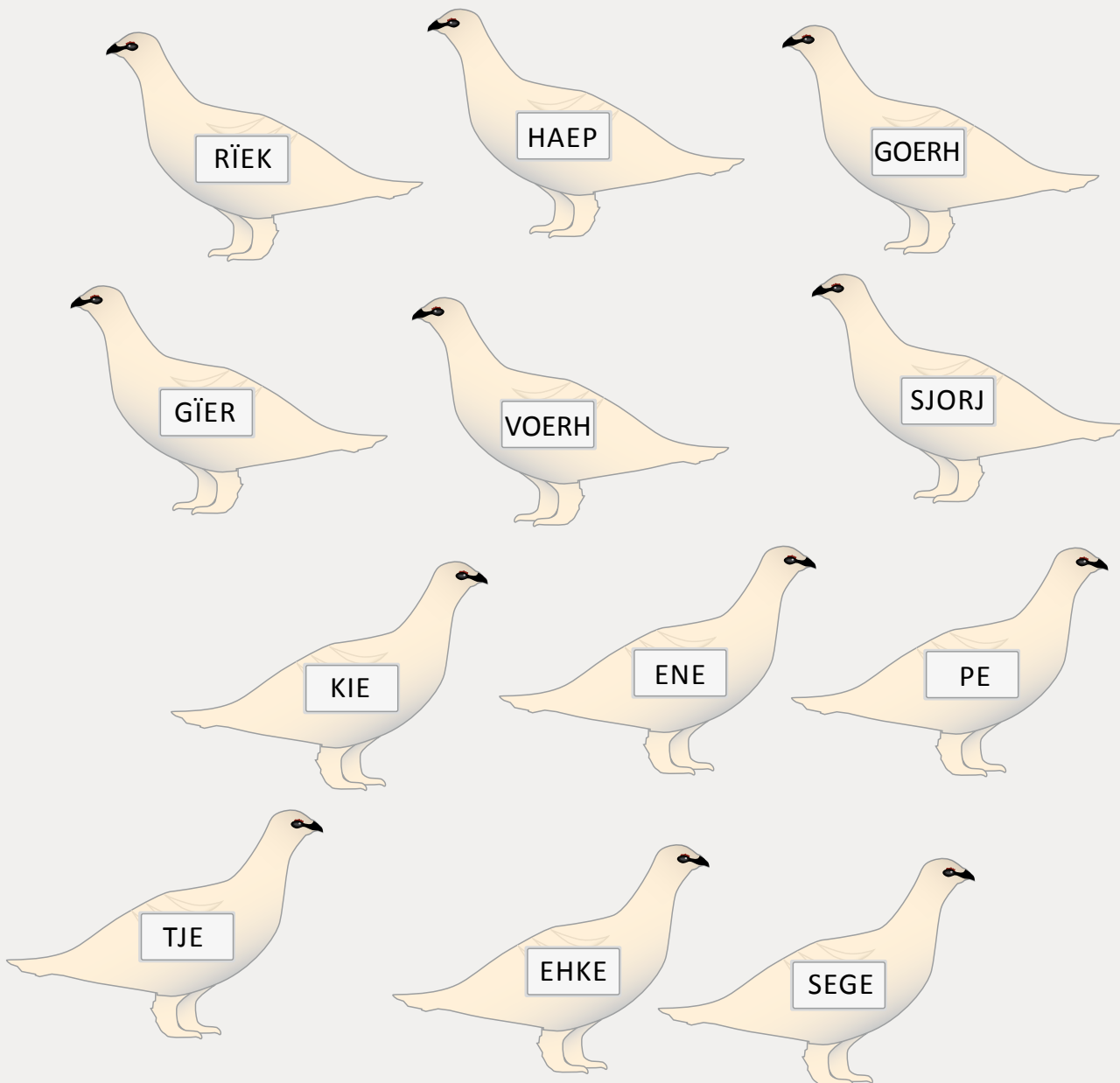

25. Vaerien ledtieh

Fugler på fjellet

- a) Biejh baakojde riektes-laakan guktie vaerien ledtieh nommh åadtjoeh. Tjaelieh baakojde.

Hvis du setter sammen riktige fugler, får du navn på noen fugler. Skriv dem.

b) Daesnie gellie ledtieh, mohte naan bokstaavh fååtesieh. Tjaelieh dejtie!
Her er det mange fugler, men noen bokstaver mangler. Skriv dem.

S N _ G _ _ E

S L _ _ H T _ H _ E

S J _ _ J E H _ E

G A A _ K _

A A _ H _ S E

c) Biejh sievem riektes ledtienommeste gåvvan.
Tegn strek mellom riktig fuglenavn og tegning.

d) Mij ledtide?

Hvilken fugl?

Daelvege vyölkedem jñh giesege leam rotjkede.

Manne Nöörjen stööremes ledtie.

Manne tjeehpes jñh kraevies ledtie. Manne gaajhkem tjåegkehtem.

Mov leah govhte bokstaavh, jñh voestes lea F.

Mov stoerre tjelmieh jñh gosse sjuevnjede hijvenlaakan vuajnam.

Vaestiedasse:

26. Ledtjeh jñh jaevrienguelieh

Fugler og ferskvannsfisker

- a) Mah ledtjeh jñh guelieh daesnie gaavnh? Juekieh bokstaavide guktie ledtiej jñh gueliej nommh vååjnesasse båtieh.

Hvilke fugler og fisker finner du her? Del opp bokstavene slik at navnene kommer fram.

tnelegierenerieksegedååpme
rkeaarhtesehaarriegaaftoesje

- b) Tjaelieh baakojde mejtie gaavneme riektes nieljienskaavhtegasse.

Skriv ordene du fant i riktig firkant.

Ledtjeh:

Guelieh:

Guktie tjoejkhk eatnamasse snjipkelovvin

Gosse Jupmele tjoejhkide sjugniedamme, dellie abpe aarph-tjoejhkem voessesese tsagki. Voessem saemien gâmmese vedti edtji dam geehtedh.

Tjoejkhk dennie voessesne dan tsijnin, eah lin naan aejkien sjeavodh. Dïhte gâmma dehtie tsijnemistie öövre sæjloeji.

Minngemes dillie idtji vielie gaarsjelh, tjoeveri naakenidie olkese snjipkedh.

– Barre naan akt, jeehti, - guktie raeffie sjædta.

Gurriem noeli. Jih nïmhtegh olkese baahtsin, fierhte tjoejhke. Bijre jarkan haasegöötin. Almetjidie jïh kreekide geetskin jïh skorpin. Gâmma maaje rohtedi dan tjarke guktie åajsoeji edtji tjoejhkide voessesese vihth tjöönghkedh, aellieh, idtji guktemes laakan nahtedh. Tjoejkhk lin loevenamme jïh loeves lin. Ij vielie dejnie maam darjodh.

Jupmele deejri maa darjoeji. Gâmmine lij åehpies. Dellie goh stilli voessem gehthedh, dillie deejri dïhte gâmma bööti sæjlodh dehtie tsijnemistie, guktie dah tjoejkhk eatnamasse åadtjoejin snjipkelovedh.

Gaaltje: *Birkeland, Kirsti: «Staaloeer tror at månen er et bål»*

Jarkoestamme: *Ella Holm Bull*

BAAKOEH

geehtedh – å passe

gurrie – snor

Jupmele – Gud

sjugniedidh – å skape

sæjlodh – å bli sliten

tjoejhke – mygg

tsijnedh – summe

27. Åhtoeh jïh hievnieh

Insekter og edderkopper

- a) Baakoegærjalaavenjasse: Ohtsedh baakoegærjesne saemien åhtoeh jïh hievniej nommh. Tjælieh baakojde dovne nominatijvese jïh illatijvese.

Ordbokøvelse: Finn de samiske ordene for insekter og edderkopper i ordboka. Skriv ordene både i nominativ og illativ.

Aktengiertiesen nominatijve: Aktengiertiesen illatijve:

flue	_____	—	_____
humle	_____	—	_____
klegg	_____	—	_____
knott	_____	—	_____
maur	_____	—	_____
edderkopp	_____	—	_____
veps	_____	—	_____

- b) Ohtsedh göökte åhtoeh a) laavenjasseste mah eah leah mealtan laavloemisnie (*Åhtehtsh*) 54.:dinie sæjrosne. Tjælieh mah åhtoeh dah.

Gå på jakt i sangen *Åhtoeh* på side 54. To av insektene ovenfor er ikke med i sangen – hvilke?

Vaestiedasse:

- c) Daesnie golme åhtoeh, mej bijre ibie leah aarebi tjaaleme. Sjeakoeh bokstaavide, dellie vuajnah mah åhtoeh dah.

Her er det noen insekter som er med i sangen, men ikke i lista ovenfor. Hvis du setter bokstavene i riktig rekkefølge, finner du ut hvilke det er.

KAANJERE _____

HKETJOEJ _____

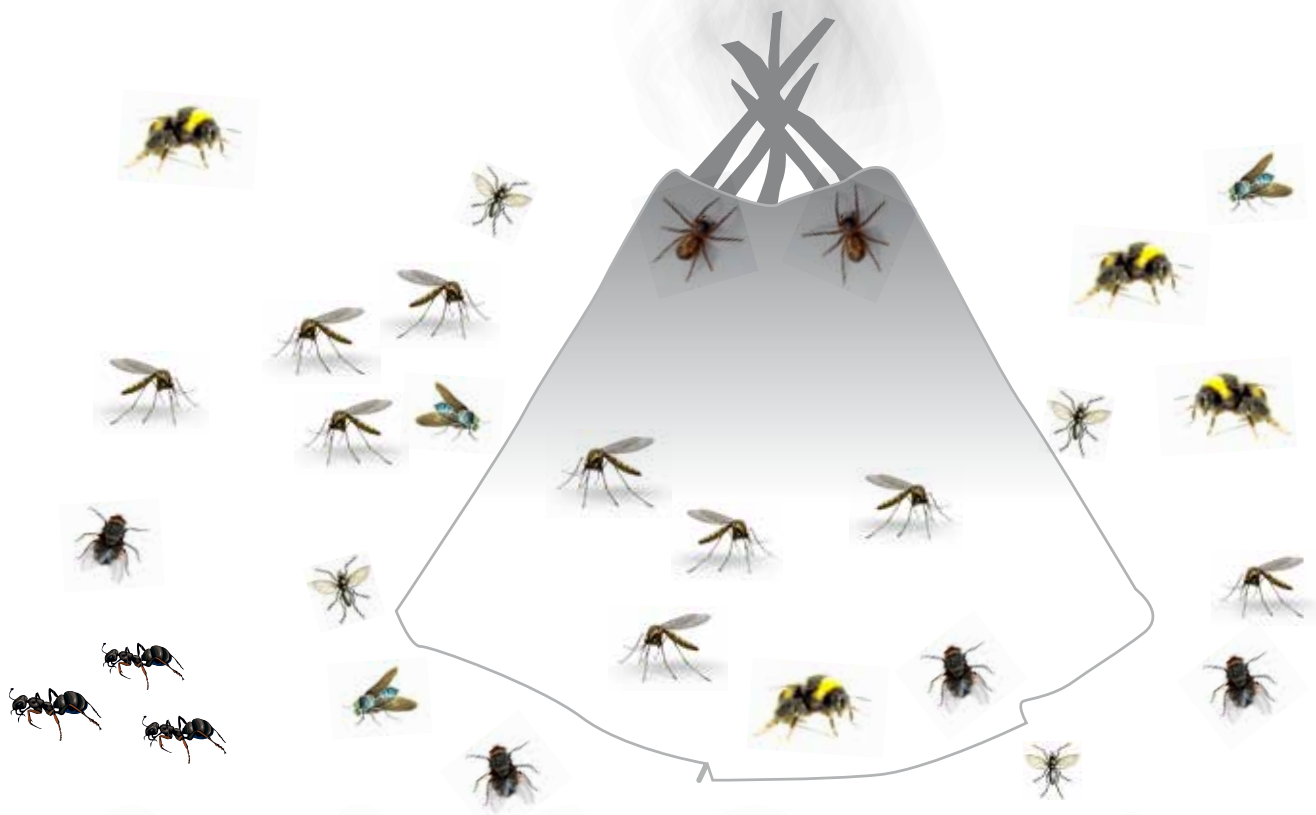
KIEDIH _____

d) Man gellie?

Hvor mange?

1. Man gellie tjoejhkh låavthgâetesne? _____
2. Man gellie tjoejhkh låavthgâetien ålkolen? _____
3. Man gellie tjoejhkh gaajhke ektesne? _____ + _____ = _____
4. Man gellie garhkh guvvesne? _____
5. Man gellie håbloeh guvvesne? _____
6. Man gellie hievnieh guvvesne? _____
7. Man gellie naerieh guvvesne? _____
8. Man gellie bajhketjovreggh guvvesne? _____
9. Man gellie klaajtjh guvvesne? _____
10. Man gellie åhtoeh guvvesne? _____

28. Guevtelen j̄ih vaerien sjædtoeh

Planter på vidda og på fjellet

a) Guktie sjædtoej saemien nommh?

Tjælieh s̄ievem baakoste r̄iektes ḡåvvan.

Vet du hva plantene heter på samisk? Sett strek mellom tekst og bilde.

bregne

beerederhv̄ie

rēinlav

sapmerederhv̄ie

bj̄ørnemose

gaajsege

stēinlav

sj̄ieblie

torvmose

gasngese

ēiner

burhv̄ie

dvergbj̄ørke

skierr̄ie

b) Tjælieh riektes nommh guvvide.

Skriv riktig navn til bildene.

laadtege, sirrieh,
skarrenaestie, svæjra,
daebrie, jåamoe,
dursjie

c) Bokstaavemujvien sisnie 10 sjædtoeh mejtie maeh tiejbie bijjene vaeresne gaavnedh. Ohtsedh!

I bokstavrotet er det gjemt 10 planter som vi kan finne på fjellet. Finn dem!

A	B	T	J	Å	A	V	K	P	S	M	B	A	S
S	N	O	M	B	U	N	M	O	K	L	U	I	D
P	G	Ö	H	G	F	D	E	V	Ö	Æ	R	J	O
G	S	K	I	E	R	R	I	E	Ï	B	H	S	Å
A	I	B	E	E	R	E	D	E	R	H	V	I	E
S	R	J	G	T	S	P	O	G	I	T	I	R	V
N	R	L	Æ	Y	I	L	A	A	D	T	E	G	E
G	I	U	A	J	E	H	G	A	A	L	U	P	Å
E	E	O	Y	O	B	J	O	J	S	F	Æ	H	I
S	E	Å	Ö	K	L	H	G	S	A	K	L	G	U
E	M	A	G	N	I	N	B	E	U	L	J	V	Y
I	Y	N	S	G	E	E	M	G	Y	Å	N	D	T
S	A	P	M	E	R	E	D	E	R	H	V	I	E

- reinlav
- fjellbjørk
- dvergbjørk
- blåbær
- blokkebær
- bjørnemose
- reinrose
- røsslyng
- steinlav
- torvmose
- tyttebær

Mij sjædtojde ij leah bokstaavemujvien sisnie?

Hvilken av plantene på lista er ikke i bokstavrotet?

d) Fierhtene raajesisnie lea baakoe mij ij sjiehth mubpiej baakoejgumie ektine. Biejh kroessem dan baakose.

I hver setning er det ett ord som ikke passer inn. Sett kryss over det.

- Bienjenmuerjeh, sirrieh, gasngese jñh jokngh leah muerjeh.
- Paehpereburhvie, bovtsenburhvie jñh sjieblie leah burhvie.
- Skierrieh, sapmerederhvie, gaajsege jñh beerederhvie leah derhvie.
- Beere, sarve, gierhkie, skierrie jñh råate leah juvrh.
- Skarrenaestie, dååpmehke, dursjie jñh guevteleriesege leah blåmmah.

29. Beapmoe- j̄ih daalhkesesjædtoeh

Mat- og medisinplanter

a) Lohkh dam saemien tjaalegem j̄ih tjælieh riektes lâhkoem guvvide.

Les tekstene på samisk og skriv rett nummer til bildene.

1. **Laadtegh** guevtelen gulline gåhtjoejeh. Muerjesne leah mineraalh j̄ih j̄ijnje c-vitamijne, j̄ih dejbeeli sjædtoe lij buerie daalhkeses j̄is tjöjjeste. Löövjem lastijste voessjedh buerie viehkine j̄is vaejline j̄ih j̄is dov lea infeksjovne.
2. **Jokngesne** lea omega-3 mij lea buerie vaajmose, gosse åejjeh saejriedieh j̄ih psoriasasse. Jokngijste maehtiejibie j̄ijnjem jurjiehtidh, vuesiehtimmien gaavhtan muerjieklijviem, staaogihpem j̄ih jokngelaejpiem. Saemieh leah jokngi lastijste löövjem voessjeme.
3. **Skierresne** lea j̄ijnje buerie. Lastijste gåarede löövjem voessjedh. Löövje mij lea baarhkojste dorjesovveme lea buerie gossehtsasse j̄ih skovrese.
4. **Dursjeh** leah saemieh j̄ijnjem nuhtjeme. Lastine lea j̄ijnje c-vitamijne, j̄ih maehtiejibie dovne lasth j̄ih roehtsh byöpmedidh. Dursjie virredijnehdaldesem, virreleavloem j̄ih kolestråålem jalkesje, j̄ih buerebe mojhtesem destie åådtje.

Gaaltije: Sára, Máret: *Luoddu láhjit*. Davvi Girji 2012

b) Lohkh dam daaroen tjaalegem j̄ih tjælieh seamma lâhkoem tjaalegidie goh guvvide.

Les tekstene på norsk og skriv samme nummer til tekstene som til bildene.

Fjellbjørk og bjørk har samme egenskaper og nytteverdi. Av ferske blader kan vi koke te. Te som er laget av bark, er bra mot hoste og diare.

I **tyttebær** er det omega-3 som er bra for hjertet, og lindrer migrene og psoriasis. Av tyttebær kan vi lage mye, for eksempel syltetøy, saft, trollkrem og tyttebærbrød. Samene har også brukt å lage te av bladene.

Samene har brukt **rosenrot** mye. I bladene er det mye C-vitamin, og vi kan spise både blad og røtter. Rosenrot regulerer blodsukker, blodtrykk og kolesterol, og er bra for hukommelsen.

Molta er blitt kalt viddas gull. I bæret er det mineraler og mye C-vitamin, og før i tida ble planten brukt som medisin mot skjorbuk. Te laget av bladene hjelper mot feber og infeksjoner.

c) Tjælieh saemien:

Skriv på samisk:

Molta er blitt kalt viddas gull.

I tyttebær er det omega-3.

Samene har brukt rosenrot mye.

Vi kan lage te av fjellbjørk.

Vi kan lage saft, syltetøy og trollkrem av tyttebær.

Det er mye C-vitamin i molter.

Vi kan spise blad og røtter fra rosenrot.

Vi kan drikke te av molteblader mot feber og infeksjoner.

Vi kan koke te av tyttebærblader.

Miehtjieskuvle n hkeme. Skuvlen learohkh leah laavenjassh dorjeme, spiehl spealadamme, l  vleme j h miehtjieskuvlen b jre soptsestalleme. Minngemes miehtjieskuvlen b jre tjaalemente.

Miehtjieskuvle lea n hkeme, j h Olmm ivaegkien skuvlen learohkh leah j arhkeme miehtjieskuvleamhtesigujmie skuvlesne barkedh. Dah leah saemiengielet jmojne laavenjassigujmie barkeme, spiehl spealadamme, l  vleme j h miehtjieskuvlen b jre soptsestalleme. Daelie  adtjoeh g  kte tjaaleghe miehtjieskuvlen b jre lohkedh.

30. Lohkedh, soptsestalledh j h soptsestidh

Lese, samtale og fortelle

- a) Veeljh aktem dejstie lohkeboelhkjste mah leah 70.:dihtie s jroste 72.:n s jrose j h dejtie eensilaakan lohkh.

Velg en av tekstene p  side 70-72 og les den grundig.

- b) Ektesne barkedh: Soptsestallijidien lohkeboelhken b jre.

Maam lidien lohkeboelhke?

Pararbeid: Snakk om teksten. Hva har dere lest?

Manne lohkim ...

Jeg leste at ...

Lohkeboelhke soptseste ...

Teksten forteller ...

Lohkeboelhke lea ... b jre.

Teksten handler om ...

- c) D ehkiebarkoe: Soptsesteh maam lidie miehtjieskuvlesne dorjeme. Mejtie dijen seammalaaketje barkoeh goh Olmm ivaegkien skuvlen learohkh?

I gruppe: Fortell og oppsummer hva dere har gjort p  uteskolen. Har dere gjort noe av det samme som elevene p  Mandalen skole?

Miehtjieskuvle Gálggojaevrien bealesne

Fierhten tjaktjen gaajkh learohkh mijjen skuvlesne lea miehtjieskuvlesne. Daan jaapetje aamhtese lij eatneme j̄ih kultuvrehistovrije bijjene vaeresne. Hævvi dellie bæjjese vaaran tjoeverimh vuelkedh. Mijjen lin gâetieh Gálggojaevrien bealesne. Gálggojávri bijjene vaeresne. Mijjeh limh debpene golme biejjeh.

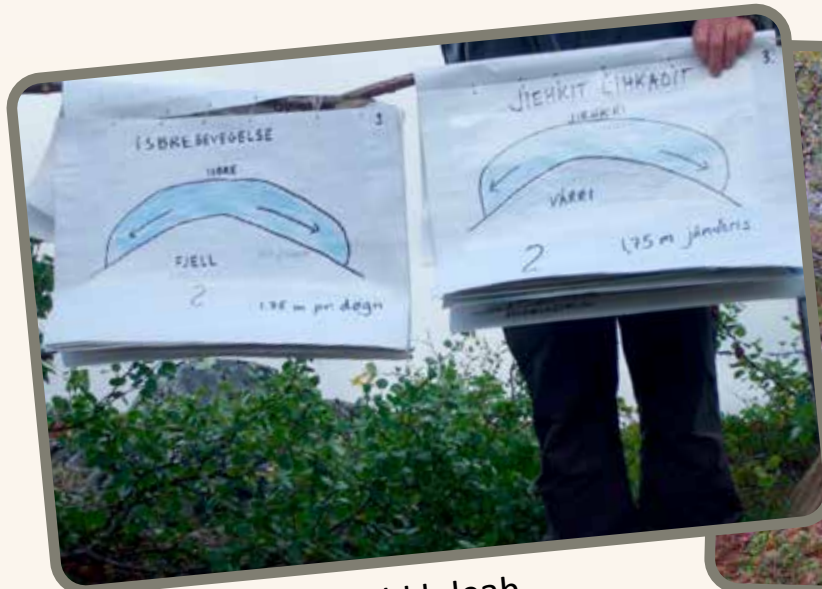
Miehtjieskuvle iktesth luste. Eeremes dannasinie abpe skuvle dellie ektesne. Guvvine áadtjoeh vuejnedh maam libie Gálggojaevrien bealesne dorjeme.

Mijjeh libie låavthgâetiem tseegkeme.

Mijjeh limh riejjies lohkehtæmman.

Noereskuvlen learohkh leah geologijem bihkedamme.

Dellie aamhtese kultuvrehistovrije.

lehkeden dällebealesne laavloejimh.

Luste gosse gaajhkesch dovnesch ektesne.

Mijjeh sjædtoeh goerehtimh.

Mijjeh jaevresne kaanovinie haampeldimh.

Dellie maaje gaskebiejjebeapmoeh.

Mejtie gulliem gaavneme?

Miehtjieskuvle bijjene vaeresne

Mov nomme Amanda. Manne Olmmáivaegkien skuvlesne tjihtjedine klaassesne vaadtsam, jñh mov lea saemien mubpiengieline. Gaajhkesch dovnesch skuvlesne leah miehtjieskuvlesne fierhten tjaktjen. Daan jaapetje aamhtese lij vaerie. Mijjiej Gálggojaevrien bealesne. Jaevrie bijjene vaeresne Soemen raastegen bealesne. Daelie edtjem vielie soptsestidh miehtjieskuvleváhkoen bijre.

Miehtjieskuvleváhkoe máantan eelki. Dellie skuvlesne miehtjieskuvlese ryöjredimh. Mijjiej ánnetje miehtjieskuvledajven bijre lierimh guktie edtjimh jijtjemh voessh tsagkedh. Noereskuvlen learohkh skuvlen láavthgáetieh jñh tjöökepaantjñh voessi sijse tsegkieh.

Dæjstan mijjiej Gálggojaevrien gáajkoe bussine vöolkimh. Gosse dahkoe böötimh, dellie láavthgáetieh jñh liephbielieh tseegkimh. Dellie dállem biejimh jñh gaskebiejjebeapmoeh byöpmedimh ávtelen goh lohkehtimmie eelki. Mijjen lij stasjovnelohkehtimmie jñh noereskuvlen learohkh lin mijjen lohkehtæjjah.

Dah sjædtoej, kultuvrehistovrien jñh geologijen bijre soptsestin. lehkedsbiejjien jñh iehkeden mijjiej maana- jñh noereskuvline ektine laavloejimh jñh stååkedimh. Dan luste goh.

Gaskeváhkoen mijjiej sjædtoeh bijjene vaeresne jñh áhtoeh johkine goerehtimh. Mijjiej aaj voejhkelimh háagkodh, kaarthem jñh kompassen lieredh nuhtjedh. lehkeden mijjiej vihth gaavnedimh, stååkedimh jñh gaahtjedimh. Dan luste goh mov dáehkie vitni.

Duarstan mijjiej voejhkelimh gullieh bisseth ávtelen láavthgáetien tseagkerh skælkoejimh jñh gööthsijjiem sjeakoejimh. Hævvi idtjimh maa mijjiej naan gulliem gaavnh. Goh limh gáetide vuejieminie, bovtsch geajnoeraejkiem vööjnimh.

Bearjadahken lij minngemes skuvlebiejje. Dillie mijjiej vuasahtallemem vaerien sjædtoej bijre darjoejimh jñh miehtjieskuvlen bijre dovne saemien jñh daaroen tjeelimh.

31. Tjalemebarkoe

Skriveoppgave

Laavenjassh j̄ih lohkemeboelhkh maahtah skraejrine nuhtjedh, j̄ih tjaelieh j̄ij̄tjedh miehtjieskuvlen bijre. Maahtah naemhtie aelkedh.

Bruk oppgavene og lesetekstene som inspirasjon til å skrive en tekst om egen uteskole eller temadager. Forslag til oppgaver:

Dåehkiebarkoe: Tjaeliejidien guvvierreportasjem.

Oktegh barkedh:

- Tjaelieh biejjiegærjam.
- Tjaelieh prieviem voelpesadth.
- Tjaelieh soptsesem mij miehtjieskuvlen vaerie-guvviedæmman sjeahta mij lea govhtedinie sæjrosne.

Oktegh barkedh:

- Tjaelieh j̄ij̄tjedh reportasjen.
- Tjaelieh soptsesem vijremen bijre.
- Tjaelieh soptsesem muvhten sijjienommen bijre.
- Tjaelieh båtsoen bijre.
- Gihtjedh jeatjah learohkem miehtjieskuvlen bijre. Aelkieh gyhtjelassh tjaeledh.

32. Åvtese buektedh

Framføring

Ovtetje laavenjassen tjaalegidie edtjijidien sinsætnan åvtese buektedh.

Presenter tekstene fra forrige oppgave for hverandre.

33. Njaalmeldh laavenjasse

Muntlig øving

a) Oktegh barkedh: Tjaelieh naan gyhtjelassh miehtjieskuvlen bijre.

Individuelt arbeid: Skriv noen spørsmål om uteskolen.

Vuesiehtimmien gaavhtan:

Guktie vearelde lij dellie goh lidh miehtjieskuvlesne?

Gusnie gåetie lij?

b) Ektesne barkedh: Ektesne barkijdien gööktesh jih gööktesh. Våaroej, våaroej gihtjijidien jih vaestiedidien.

Pararbeid: Jobb sammen to og to. Spør og svar hver sin tur.

Guktie
vearelde?

Gåetie lij
jaevriebealesne.

Mejtie
håågkeme?

Dovne
biejjhguakoe jih
ebrie.

Nov maa,
håågkeme leam.

Gusnie gåetie
lij?

Vuajnah ...

34. Guvvedh guvviem mij bihkedasside sjeahta

Tegn et bilde som passer til forklaringene.

BAAKOEH

aatsolen – *over*

bealesne – *ved siden av*

bijre – *rundt*

dukesne – *bak*

gaskoeh – *i midten*

ålkolen – *utenfor*

åvtelisnie – *foran*

Guvviej gaskesne lea kruana låavthgåetie.
Låavthgåetien duekesne lea gaejsie.
Låavthgåetien uvte lea jaevrie.
Jaevriebealesne golme dååpmehkh.
Låavthgåetien bealesne såekie jïh storre
gierkie.
Låavthgåetien bealesne niejte.
Niejte lea tjaetsiem veedtjeme.
Mullie.

Aarhtse låavthgåetien bijjelen haelehte.
Gierkesne sjeible.

Guelhtehke åeksien nelnie.
Jaevriebealesne båeries gåetie.
Låavthgåetien duekesne Leah skierrieh.
Låavthgåetien bijre Leah hingsh jïh sirrieh.
Tjoejhke niejten åejjien nelnie.

35. Alfabeetemojnestimmieh

Alfabetgåter

a) Tjaelieh saemien alfabeetem daase:

Skriv det samiske alfabetet:

<u> </u>	B	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15

<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	T	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	Å
16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	

b) Klaeredh guktie rööpses vokaaline sjiddieh.

Farg vokalene så de blir røde.

c) Alfabeetem viehkine åtnah, maam leah tjaaleme. Jis riektes bokstaavh veeljh, dellie vuajnah magkeres ledtieh leah maadteraajjan, stoerreåabpan, onneviellen jïh tjiddtjien lyjhkedeledtieh.

Bruk alfabetet du har skrevet til hjelp. Hvis du velger riktige bokstaver, finner du ut hvilke fugler som er oldefars, storesøsters, lillebrors og mammas favorittfugler.

Maadteraajjan lyjhkedeledtie:

1 + 1 + 17 + 7 + 19 + 18 + 4

Stoerreåabpan lyjhkedeledtie:

5 + 1 + 12 + 7 + 11 + 4

Onneviellen lyjhkedeledtie:

18 + 14 + 25 + 6 + 12 + 15 + 4

Tjiddtjien lyjhkedeledtie:

6 + 9 + 4 + 17 + 4 + 14 + 4

d) Tjaelieh jijtjedh lyhkedeledtien nommem l hkoejgumie guktie c)-laavenjassesne. Baajh jeatjah learohkem goerehtidh mij ledtide lea.

Skriv navnet p  din egen favorittfugl med tall slik som i c)-oppgaven. La en medelev finne ut hvilken fugl det er.

e) Maam sj dtoenommide gaavnh jis daejtie ekte se b ejh:

Hvilket plantenavn f r du dersom du setter sammen:

Mubpie, g oktel hkede, luhkietjijtjede, tijtjede,

g okteluhkievoestes, gaaktsede j h njealjede bokstaavem? _____

Luhkiegaaktsede, l hkede, gaaktsede, njealjede,

mubpie, luhkiemubpie, gaaktsede j h njealjede bokstaavem? _____

G almede, g oktel hkede, luhkietjijtjede, luhkiegaaktsede,

l hkede, gaaktsede j h njealjede bokstaavem? _____

f) Darjoeh seammalaakan laavenjassh jeatjah learoehkasse.

Tjaelieh l hkoeh j h gihtjh. Mujhtieh l hkojde nuhtjedh!

Lag lignende oppgaver til en medelev. Skriv tallene og sp r muntlig. Husk   bruke ordenstall!

Maam sj dtoenommide gaavnh jis ekte se b ejh ...j h ... j h ...

Maadtoeladtj

Slektninger

Måjhtah guktie laahkoestidh?

Husker du de samiske ordene for slektninger?

aajja, aajjese – bestefar
aahka, aahkese – bestemor
aehtjie, aahtjan – pappa

tjïdtjie, tjædtjan – mamma
åabpa, åabpese – søster

vielle, viellese – bror
tjïetsie, tjïeatsan – onkel, fars yngre bror

jïekie, jïeakan – onkel, fars eldre bror
jyöne, jyönese – onkel, mors bror

maake, maakese – onkel, inngifta
muahra, muahrese – tante, mors yngre søster

gåeskie, gåaskan – tante, mors eldre søster
seasa, seasese – tante, fars søster

jïjmie, jïejman – tante, inngifta
aajkohke, aajkoehkase – søskenbarn

36. Tjælieh SMS-bïevnesem!

Skriv SMS-meldinger!

1. Gi mamma beskjed om at du går til vannet med bestefar.
2. Gi bestemor beskjed om at du kommer til henne i morgen.
3. Spør pappa om du får lov til å overnatte hos søskenbarnet ditt.
4. Spør mamma om du kan gå på fisketur med onkel Per.

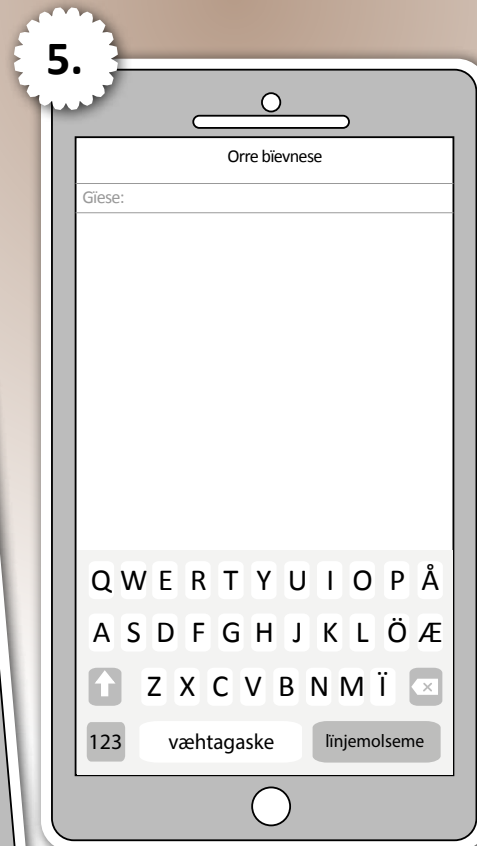
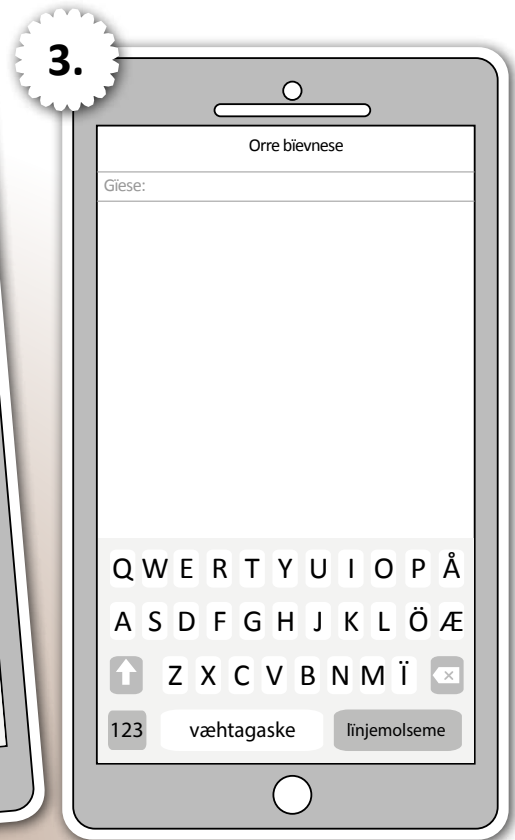

5. Spør tante om dere skal overnatte i lavvoen.
6. Spør bestefar om du får være med han på rypejakt.

Vuartesj
79.:dinie
sæjrosne

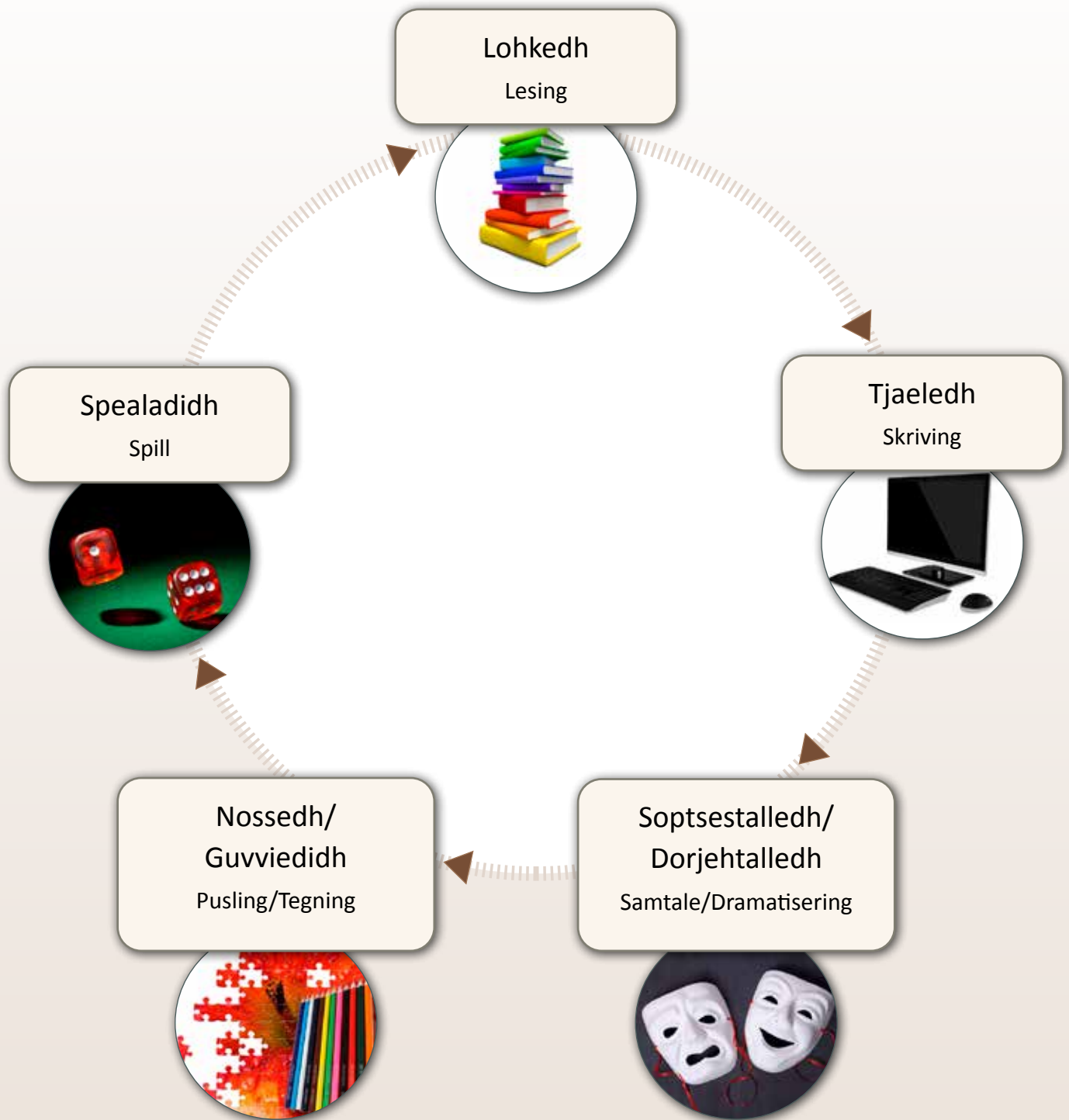
VIEHKIE:

ektesne – med, sammen med (om å dra sammen)
mealtan – med, sammen med (om å være sammen)
gåajkoe – postp. hen til, henimot, til
lunvie – postp. hos, ved
lunvhtie – postp. fra
jïjjedidh – å overnatte
Åadtjoem ...? – Får jeg lov til å ...?

37. Stasjovnebarkoeh klaassetjiehtjelisnie

Stasjonsundervisning i klasserommet

38. Sijie maam bööremes lyjhkem bijjene vaeresne

Mitt favorittsted på fjellet

a) Mejtie dov naan sijie bijjene vaeresne maam datne bööremes lyjhkh?
Vaestedh gyhtjelaside.

Har du et favorittsted på fjellet som du liker veldig godt? Svar på spørsmålene.

1. Guktie sijjen nomme jñh gusnie dñhte?

2. Guktie dahkoe vualkah?

3. Guktie eatneme debpene? Nuhtjh eatnemenlahtesh jñh bñhkedh!

4. Magkeres juvrh, ledtieh, guelieh jñh sjædtoeh datne debpene vuajneme? Soptsesth!

5. Maam jñjtjedh sijjesne darjoeh? Soptsesth!

b) Soptsesth jñjtjedh sijjen bñjre jeatjah learoehkidie.

Fortell om stedet ditt til de andre elevene.

Sijie maam
bööremes lyjhkem ...

Debpene Leah
jaevrie, johke jñh ...

Manne leam
riepieh jñh rieksegh
vuajneme ...

Manne bijline dohkoe
vuajam ... jñh aaj tjoekem ...

Manne jñengen nelnie
håagkoem jñh ...

39. Raerhkieh substantijvide

Sorter substantivene.

Ledtieh:

Jaevrienguelieh:

Sjædtoeh:

dååpmehke - naerie - víjremehaevtie
gåangkoeh såekie - sapmerederhvie - låajtoe
aarhtese - burhvie - maadtere - tjoevtje - rieksege
aernie - síjjiennomh - gedtievíjreme - haepkie
veapsa - sliehtehke - kaanjere - båassjoe - tjoejhke
raavre - skierrie

Åhtoeh:

Kultuvrehistovrije:

Låavthgåetesne
årrodh:

40. Guvvieraajroe

Tegneserie

Darjoe guvvieraajroem bijjede vaereste. Mujhtieh replihkh tjaeledh.

Lag en tegneserie om en fjelltur. Husk å bruke replikker.

41. Minngiegietjiesoptsestalleme

Oppsummeringssamtale

Vuartesjh guvviem govhtedinie sæjrosne. Maam maehtiejidie daelie dan bijre soptsestidh? Maahtah vielie dan bijre daelie soptsestidh?

Se på tegninga på side seks. Hva kan dere fortelle om den nå?
Kan dere fortelle mer denne gangen?

42. Minngiepryövoe

Ettertest

Båetijen sæjrosne datne laavenjassem gaavnh maam viehkehte goerehtidh maam datne *Vaerine* – aamhtesijstie liereme.
Darjoeh laavenjassem viehkiedirregi namhtah.

På neste side finner du en oppgave som kan hjelpe deg til å finne ut hvor mye du har lært mens vi har jobbet med temaet fjell og fjellkultur. Gjør oppgaven uten å bruke hjelpemidler.

Dearohkenvaerie – Juhtieminie

MINNGIEPRYÖVOE / Ettertest

- Manne mahtam ...

Jaevrienguelieh / Ferskvannsfisker:

Vaerien juvrh / Dyr på fjellet:

Låavthgåetesne årrodh / Å bo i lavvo:

Ledtieh / Fugler:

Vaerien sjædtoeh / Fjellplanter:

Åhtoeh / Insekter:

Eatnemenlahtesh / Naturbetegnelser:

Kultuvrehistovrije / Kulturhistorie:

Sijjenommh / Stedsnavn:

Gåetiebealan barkoeh / Aktiviteter på leirplassen:

Nomme: _____

Klaasse: _____

Biejje: _____

Sijjienommh

Stedsnavn

Aahkanbaektie – Hatten i Hattfjelldal (Hattfjelldal kommune)

Aapije – Appfjellet (Hattfjelldal kommune)

Aarborte – Hattfjelldal (Hattfjelldal kommune)

Aarpije – Hatten i Hattfjelldal (Hattfjelldal kommune)

Árjapluovve – Arjeplog (Arjeplog kommune) (PiteS)

Árjepluovve – Arjeplog (Arjeplog kommune) (LuleS)

Bidumiedno – Piteälven (Norrbottens län) (PiteS)

Bielnie – Finnhuva (Snåsa kommune)

Bihtámädno – Piteälven (Norrbottens län) (LuleS)

Bindaelie – Bindal (Bindal kommune)

Bissietjahke – Biseggen (Grane kommune)

Brovrese – Brurskanken (Vefsn kommune)

Byrkeje – Børgefjell

Daarnege – Daningen (Hattfjelldal kommune)

Dearohkenvaerie – Terråkfjellet (Bindal kommune)

Dearna – Tarnaby (Storuman kommune i Västerbottens län)

Dearna – Tarnaby (Storuman kommune)

Faepmie – Fatmomakke (Vilhelmina kommune)

Eajra – Idre (Älvdalen kommune i Dalarnas län)

Feelpehthvuemie – Storfiplingdalen (Grane kommune)

Fijhpelogkoe – Nedre Fiplingvatn (Grane kommune)

Gaale/Gaaloe – Grane (Grane kommune)

Gaallajaevrie – Gubbträsk (Storuman kommune)

Gåelvientjahke – Golverfjellet (Grane kommune)

Galdhøpiggen – Galdhøpiggen

Gálggojávri, Gálggojaevrie – Gálggojávri (Storfjord kommune)

Gihperegaejsie – Sukkertoppen (Snåsa kommune)

Guevtele – Rørosvidda (Røros kommune)

Guevtelsjohke – Viglåa (Røros kommune)

Helgelaante – Helgeland (Nordland fylke)

Huvhpie – Skjækerhatten (Snåsa kommune)

Jitnemensnuhkje – Jetnamsklumpen (Røyrvik kommune)

Laakese – Namsen (Trøndelag fylke)

Liksjoie – Lycksele (Lycksele kommune)

Luspie – Storuman (Storuman kommune) (SK)

Låarte – Luru (Snåsa kommune)

Maajehjaevrie – Majavatn (Grane kommune)

Maajehtjahke – Majafjellet (Grane kommune)

Máláge – Malå (Västerbottens län) (UmeS)

Mussere – Mosjøen (Vefsn kommune)

Neassa – Tännäs (Härjedalens kommune og

Nordlaante – Nordland (Nordland fylke)

Nååmesje – Namsen (Trøndelag fylke) kyrkbyn i Tännäs socken)

Plaavere – Blåsjøen (Strömsund kommune)

Plaassje/Plassje – Røros (Røros kommune i Trøndelag fylke)

Raajnese – Rainesfjellet (Hattfjelldal kommune)

Raarvihke – Røyrvik (Røyrvik kommune)

Sjielejaevrie – Skälvattnet (Storuman kommune)

Sjeltie – Åsele (Västerbotten län)

Snåase – Snåsa (Snåsa kommune)

Straejmie – Strömsund (Strömsund kommune)

Staare – Östersund (Östersund kommune i Jämtlands län)

Straejmie – Strömsund (Strömsund kommune i Jämtlands län)

Suorssá – Sorsele (Västerbottens län) (UmeS)

Svætnoevuemie – Svenningdal (Grane kommune)

Såvsoe – Susendalen (Hattfjelldal kommune)

Tjeedtege – Gäddede (Strömsund kommune i Jämtlands län)

Tjäärhte – Finnfloklumpan (Røros kommune)

Tråante – Trondheim (Trondheim kommune i Trøndelag fylke)

Vaapste – Vefsn (Nordland fylke)

Voenjelensjurhtjie – Kvigtinden (Grane og Hattfjelldal kommuner)

Vuaksantjahke – Okstinden (Hemnes kommune)

Vualtjere – Vilhelmina (Vilhelmina kommune i Västerbottens län)

Åanghkerenjeeruve – Ankarede, Samisk Kyrkstad i Jämtlands län)

Eatnemenlahtesh

Naturbetegnelser

aarege, aaregasse – *steinur*
baektie, baaktan – *berg, klippe*
barsje, barsjese – *avsats i fjellside*
beavnardahke, beavnardahkese – *utsiktsplass*
durriebaahkoe, -baahkose – *fjellskråning*
durrie, dårran – *skar, kløft*
fuersjie, fuarsjan – *foss*
gaejsie, gaajsan – *tind, spiss fjelltopp*
garse, garsese – *dyp kløft, dyp senkning i berg med bratte sider*
guevtele, guevtielasse – *vidde*
jaevrie, jaavran – *vann, innsjø*
jeanoe, jeanose – *elv, flod*
jiekie, jeahkan – *isbre*
johke, johkese – *bekk*
litnie, lætnan – *kant som stikker ut av fjellet*
njealoe, njealose – *skredleie*
njuenie, njuanan – *nese, utstikker fra fjell*
pluevie, pluavan – *myr*
rosse, rossese – *fjellrygg*
sjaarehguevtele, -guevtielasse – *høyfjellsområde, gjerne dekket av flate steiner*
skearoe, skearose – *vannskille, høy plass*
tjahke, tjahkese – *topp, fjelltopp*
tjarroe, tjarrose – *fjellrygg, bergrygg*

Maam bijjene vaeresne darjodh

Aktiviteter på fjellet

båatsoesaemiej luvnie guessine minnedh – *å besøke reindrifstamer*
badtsehåagkine gööledh – *å fiske med fluestang*
guelieh tjåalodh – *å sløye fisk*
håagkodh – *å fiske med stang eller handsnøre*
kaanovinie haampeldidh – *å padle kano*
kultuvremojhtesh vuartasjidh – *å se på kulturminner*
muerjeh tjöönghkedh – *å plukke bær*
vaadsajidh – *gå i vei, gå av sted*
vijredh – *jage, gå på jakt*
vinhtsem nehkielidh – *å skyve ut (båt)*
åadtjestidh – *å kaste lass*

Gåetiebealan barkoeh

Arbeid på leirplassen

dållebealesne murriedidh – *å kose seg ved bålet*
dållem biejedh – *å lage bål*
dållem jamhkelidh – *å slukke bålet*
dållem nastedh – *å tenne bål, fyre på*
doerkh dåajodh – *å skjære ris til gammen*
gåetiem doerkestidh – *å rislegge lavvoen/gammen*
goervh bisedh – *å grille pølser*
jurjiehtidh – *å lage middag*
låavthgåetieh tseagkodh – *å sette opp flere lavvoer*
låavthgåetiem tseegkedh – *å sette opp en lavvo*
låavthgåetien tseagkerh skælkodh – *å ta ned lavvo*
liephbieliem tseegkedh – *å lage gapahuk*
lihtieh bisedh – *å vaske opp*
moerh låadtodh – *å hugge ved/klyve*
moerh sååkesjidh – *å sage ved*
moerh veedtjedh – *å hente ved*
přihtjegem voessjedh – *å koke kaffe*
sjeakodh – *å rydde*
stååkedidh – *å leke*
tjaetsiem veedtjedh – *å hente vann*
tjaetsiem voessjedh – *å koke vann*
voeledh – *å spikke, smi*

Kultuvrehistovrije

Kulturhistorie

dåaroebeetsuve, dåaroebeetsuvasse – krigsruin
dåaroehaevtie, dåaroehaavtan – skyttergrav
ektievoete, ektievoetese – samhold, samhörighet
gaelmie, gaalman – grav ute i marken
gedtiebovtsh vijredh – å jakte villrein
gööledh – fiske
jåhtadahke, jåhtadahkese – flyttevei; kommunikasjonsåre
måaroekrogke, måaroekrogkese – beingrop
mojhtesgierkie, mojhtesgearkan – minnebauta
orresjh – boplass, sted der samer har bodd fra gammelt
sírvi jåhtadahke, -jåhtadahkese – sauesti
sjielegierkie, sjielegearkan – offerstein
sjielesijjie, sjielesæjjan – offerplass
jaevrieh deepmesjidh – oppdemning av innsjøer
vaadtsaldahke, vaadtsaldahkese – tursti /løype
valkese, valkesasse – trafikk
vijremegåetie, vijremegåatan – jaktgamme
vijremesvaalke, vijremesvaalkese – fangstanlegg
ålkone årrodh – friluftsliv

Låavthgåetesne årrodh

Bo i lavvo

aernie, aarnan – bålplass
aerniegierkie, aerniegearkan – stein til bål
båassjoe, båassjose – lavvoens innerste del
bejsjeme-moere, bejsjeme-moerese – skillestokk
bierjese, bierjestahke – røykskjerm (på vindsiden av ljore);
skjerm mot regn (blir satt opp mot vinden)
deakehke, deakahkasse – lavvostenger
doerke, doerkese – kvister/ris til lavvogulvet
dueljie, dualjan – reinskinn
guelpie, gualpan – gulv
låajtoe, låajtose – sove- og sitteplass i lavvoen
låavtege, låavtegasse – lavvoduk
maadtere, maadterasse – plassen inn mot lavvoduken
okse, oksese – dør (i hus); rommet innenfor
døråpningen
riehpene, riehpienasse – røykhull
rigkie, rægkan – kjetting
skåerrie, skåarran – garvet skinn
soelmehke, soelmehkasse – terskel, dørstokk
tsegkie, tsægkan – lavvostenger med y-formet topp

Elmienotnjegh

Himmelretninger

NOERHTE – NORD

JILLIE
VEST

LUVLIE
ØST

ÅARJEL – SØR

Muerjeh

Bær

bealhtoenmuerjie, -muarjan – *tranebær*
bïenjenmuerjie, -muarjan – *blokkebær, mikkelsbær, skinntryte*

gasngesemuerjie, -muarjan – *einebær*

gïekenmuerjie, -muarjan – *tranebær*

joknge, jokngese – *tyttebær*

krijke, krijkese – *krøkebær*

laadtege, laadtegeasse – *muldebær*

laantenmuerjie, -muarjan – *åkerbær, markjordbær*

raavnijemuerjie, -muarjan – *rognebær*

rïeksehmuerjie, -muarjan – *rypebær*

sirrie, særran – *blåbær*

tsihtsehthmuerjie, -muarjan – *bringebær*

Åhtoeh

Insekter

bajhkebovrege, bajhkebovregasse – *kjøttflue*

bajhketjovrehke, bajhketjovrehkasse – *spyflue*

garhke, garhkese – *maur*

håbloe, håbløse – *humle*

kaanjere, kaanjerasse – *øyenstikker*

klahtje, klahtjese – *klegg*

naerie, naaran – *knott*

tjoejhke, tjoejhkese – *mygg*

veapsa, veapsese – *veps*

Sjædtoeh jïh hïngsh

Vekster og lyng

aatjanbatske, aatjanbatskese – *sløke*

bahken hïngse, bahken hïngsese – *greplyng*

daebrie, daabran – *fjellsyre*

doerehke, doerehkasse – *marikåpe*

dursjie, dårsjan – *rosenrot*

gaaranassen hïngse, -hïngsese – *krøkebær-lyng*

hïngse, hïngsese – *ris, lyng*

laadtegenhïngse, -hïngsese – *molteplante (stengler og blad)*

nållede – *linnae*

njaelkieskraesie, -kraasan – *fjellmarikåpe*

ruenjie, ruanjan – *reinrose*

sirriehïngse, hïngsese – *blåbærlyng*

Burhvieh jïh sapmerekh

Lav og mose

bïekereburhvie, -bårhvan – *furumose*

burhvie, bårhvan – *reinlav*

dovhkeburhvie, -bårhvan – *begerlav*

gïtne, gïtnese – *steinlav*

lapteburhvie, -bårhvan – *etasjemose*

paehpereburhvie, -bårhvan – *papirlav*

pluevienburhvie, -bårhvan – *torvmose*

råaja, råajese – *islandslav*

roemse, roemsese – *bjørnemose*

sjieblie, sjeablan – *steinlav*

skaaltje, skaaltjese – *islandslav*

skiblie, skæblan – *kvistlav*

tjearoneburhvie, -bårhvan – *sigdmose*

Jaevrien guelieh

Ferskvannsfisk

dååpmehke, dååpmehkasse – *ørret*
haavke, haavkese – *gjedde*
haerrie, haarran – *harr*
loese, loesese – *laks*
njaaka, njaakese – *lake*
njonneladtje, njonneladtjese – *bitte liten fisk; yngel*
raavre, raavrese – *røye*
sihtege, sihtegasse – *abbor*
tjoevtje, tjoevtjese – *sik*

Vaerien ledtieh

Fugler på fjellet

aarhtse, aarhtsese – *kongeørn*
båajme, båajmese – *fjellvåk*
gaagka, gaagkese – *smålom*
gaaranasse, gaaranassese – *ravn*
gierene, gierenasse – *fjellrype*
haepkie, haapkan – *falk*
liejpiegâelsie, -gâalsan – *fiskeand*
noerhtetsöötsege, -tsöötsegasse – *lappspurv*
rieksege, rieksegasse – *li-/skogsrype*
sjorjehke, sjorjehkasse – *heilo*
skaajhtoe, skaajhtose – *fjelljo*
skijre, skijrese – *skjære*
slietheke, slietiehkasse – *snøspurv*
snjågløe, snjågløse – *ugle*
stritjke, stritjkese – *krikand*
tjåaglohke, tjåagloehkasse – *rovfugl*
traaste, traastese – *trost*
tsihtsije, tsihtsijasse – *fjellfugl*
voeptegâelsie, voeptegâalsan – *siland*
voerhtje, voerhtjese – *kråke*

Vaerien juvrh

Dyr på fjellet

bierne, biernese – *bjørn*
bovtse, bovtse – *rein*
duvrie, dåvran – *bjørn*
gierhkie, gearhkan – *jerv*
luemege, luemegasse – *lemen*
minke, minkese – *mink*
njåemele, njåemielasse – *hare*
råate, råatese – *gaupe*
râeteme, râetiemasse – *gaupe*
riepie, reapan – *rødrev*
sarve, sarvese – *elg*
siejpe, siejpese – *ulv*
snjeara, snjearese – *mus*
svaale, svaalese – *fjellrev*
tjetskie, tjatskan – *røyskatt*
vaejsjie, vaajsjan – *ulv*

